

A FILOXÉRA TOKAJ-HEGYALJÁN

BALASSA IVÁN

Herman Ottó a nagy polihisztor a tudomány számos különböző területét gazdagította kutatásaival és maradandó megállapításaival. Nemcsak a múlt érdekelte, hanem a jelen minden olyan kérdése, melyhez érdemben hozzá tudott szólni. Így volt ez az egész magyar szőlészetet halálos csapással fenyegető filoxéra-vész esetében is. A legelsők közé tartozott, aki nem síránkozott, hanem gyakorlati úton kereste a csapás leküzdésének lehetőségét. Nem nagy és megvalósíthatatlan elméleteket gyártott, hanem könnyen megvalósítható tanácsokat adott. „Tisztán csak azt tartván szem előtt, ami gyakorlatilag akár a szőlőbirtokosok saját ösztönéből és anyagi erejéből túlságos megerőltetés nélkül, akár továbbá a hatóság részéről minden szolgálati túlterhelés kizárása mellett végrehajtható.”¹ *Herman Ottó* 1887. febr. 10-én a költségvetési vita során a képviselőházban is felszólalt a filoxéra elhárítása ügyében.² A filoxéra pusztításától azonban nem sikerült a magyar szőlőket megmenteni, mint azt a magyar szőlőművelés klasszikus területével, a Tokaj-Hegyaljával kapcsolatban az alábbiakban látni fogjuk.

A *filoxera vastatrix* (nevét így lehetne fordítani: levélszárító pusztító) a Hemipterák nemzetségébe tartozik.³ Többféle alakja ismert: ivaros, ivartalan, szárnyas, szárnyatlan. Nálunk az utóbbi végezte a nagy pusztításokat és a gyökéren telepedett meg az év minden szakában.⁴ Egy központi magból kiindulva körkörösén terjed és a levelek sárgulása már messziről jelezte a fertőzés helyét.

A filoxérát 1856-ban fedezték fel Amerikában. Itt egyes fajai úgy élnek a tölgyleveleken, hogy nem okoznak kárt.⁵ Hogy mikor került át Európába, azt nem lehet pontosan meghatározni, de elfogadhatjuk azt a feltételezést, hogy 1858—1862 között szőlővesszőkkel hurcolták be.⁶ Először Franciaországban bukkant fel 1865-ben a du Gard megyei Pujautban, ahol teljesen értetlenül álltak az új elemi csapás előtt. 1868-ban a montpelieri iskola igazgatója *J. E. Planchon* (1823—1888) nemcsak alaposan vizsgálta a szőlő új kártevőjét, hanem nevet is adott neki: *Phylloxera vastatrix*, mely néven csakhamar ismertté lett Európa minden szőlőtermelő országában.⁷ Bármilyen érdekes is lenne nyomon kísérni nagyjából nyugat-keleti irányú terjedését és rombolását, de erre most mégsem vállalkozhatom. Csupán annyit jegyzek meg, hogy Franciaországban a gazdasági életet alapjaiban rázta meg, ezért tűzött ki az állam előbb százezer, majd 1874-ben háromszázezer (kb. 120 000 aranykorona) díjat annak, aki a

filoxérát olyan módon tudja elpusztítani, hogy magában a szőlőben nem okoz kárt. 1878-ban 518, 1879-ben 334 pályázó akadt, de a hatalmas összeg sohasem talált gazdára.⁸

1872-ben a filoxéra már elérte nyugati határunk környékét. Ez év májusában Klosterneuburgban tűnt fel először egy kísérleti telepen, de csakhamar a környékbeli szőlőskertekben is észlelték.⁹ De Ausztriában nem vették eléggé komolyan a fenyegető veszélyt, csak mint „érdekes tanulmányi anyagot” kezelték, sőt 1874 áprilisában ezeket írták: „Ausztriát illetőleg constatálhatjuk, hogy a baj kellően megfigyelve és leküzdve, nemcsak elterjedést nem nyert, hanem még sokkal kevésbé veszélyesnek mutatkozott, mint 1872-ben hitték.”¹⁰

A magyar Földművelésügyi Minisztérium ezzel szemben már 1874-ben felhívta a nagy veszélyre a figyelmet, annál is inkább, mivel Klosterneuburgból sokan hozattak szőlővesszőket Magyarországra. A gyanús tőkétet kivágva, gondosan becsomagolva vizsgálatra az „M-óvári gazdasági Akadémia kísérleti állomásának” kellett megküldeni.¹¹ 1875 júniusában még azt írják, hogy a filoxéra „hazánkban ezideig seholsem jelentkezett”.¹²

És ekkor egyszerre az Osztrák—Magyar Monarchia területén több helyen is fellángolt a filoxéra. 1875. október 5-én a Földművelési Minisztérium közléssel tette, hogy Pancsova (Torontál m.) 66 kh. szőlőjében erős fertőzést tapasztaltak. Rögtön nekiláttak és az egészet kiirtatták, a tőkétet elégették, de mivel a talajt nem fertőtlenítették, így két-három év alatt 700 holdra emelkedett a fertőzött terület. 1875—1878 között mintha egy kis szünet következett volna, de ekkor egyszerre az ország legkülönbözőbb részein egyszerre tűnt fel. Így az érmelléki Peéren, továbbá Keszthelyen, Kassán, Szatmárnémetiben, Nagykárolyban és más helyeken.¹³

Az 1880-as évek elejétől kezdve indult igazi rohamra ez az alattomos betegség. 1883-ban a fertőzött községek száma az egész országban még csak 124 volt, 1894-ben ez a szám 2544-re növekedett, lényegében a homoki területet kivéve a filoxéra már a legfontosabb szőlőterületeket tönkre tette. Magyarország szőlőterülete az 1880-as évek elején 425 497 hektárt (739 480 kh.) tett ki, melyben benne foglaltatik Horvát-Szlavonország 67 452 hektár szőlője is. Ez 1884-ig lassan, de fokozatosan növekedett, de ahogy a filoxéra terjedt, úgy kezdett el csökkenni. 1894-ben Magyarországon 219 842 hektár, Horvát-Szlavonországban 45 565 hektár szőlőt tartottak számon, ami összesen 265 407 hektár szőlő, ami azt jelenti, hogy egy évtized alatt 38%-os csökkenést okozott a filoxéra. De ez a kötött talajon jóval magasabb százaléku, hiszen a homoki szőlőkben semmi károsodás nem történt.

Ezt érzékelteti az alábbi kimutatás 1894-ből:

	Magyarországban	Horvát-Szlavonországban
	Hektár	
a) immunis talajban	70 611	18
b) kötött talajú, melyben filoxérát nem észleltek	99 951	29 004
c) filoxéra lepett	49 280	16 543
Összesen:	219 842	45 565 ¹⁴

Ennyi elegendő annak érzékeltetésére, hogy nemcsak Franciaországban, hanem nálunk is milyen csapást jelentett a filoxéra a gazdasági élet egészére is, de különösen egyes borvidékek életére, ahol a lakosság túlnyomó többsége akár mint kétkezi munkás, kis- vagy nagybirtokos a szőlőből élt meg.

Meg kell mondani, hogy a szőlészeti szakemberek, de maga a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium is mindent megtett a csapás megelőzésére, melyről utólag látjuk, hogy elkerülhetetlennek bizonyult. Zemplén megye közgyűlése ez ügyben felterjesztést küldött a miniszternek 1885-ben: „A bekövetkezett vészes állapot nemcsak Tokaj-Hegyaljának, de a közeli vidéknek kizárólag szőlőműveléssel foglalkozó lakosságát véginséggel, de a haza ezen milliókat érő szőlőterületét, azaz ismert világ egyik legelső borvidékét végpusztulással fenyegeti... Ki kell emelnünk ezeknél fogva, hogy a hegyaljai szűkebb borvidékhez tartozó terület mintegy 12 000 hold legyen, amelynek talaja és fekvése olyan, amely azt minden egyébre — szőlőművelésen kívül alkalmatlanná teszi; tehát ha a szőlő elpusztul 12 000 hold terület fogja kopáron hirdetni Tokaj-Hegyalja hajdani fényét és gazdagságát; továbbá miután a Hegyalján lakó mintegy 180 000 lélekből 7000 felül vannak a napszámosok, akiknek a szőlőbeni munka képezi egyedüli érlelmi forrásukat ezeket a munkahiány — a szőlőbirtokosoknak nagy részét pedig azon ok, hogy szőlőből áll minden vagyonuk — a pusztulás fogja utolérni; sőt a kereskedés is, amely a Hegyalján a borokkal kulminál — tönkre megy.”¹⁵

A védekezés megszervezése

Az európai államok felismerve a filoxéra terjedésének veszedelmét, már 1878-ban Bernben nemzetközi szerződést kötöttek, melynek kidolgozásában hazánk is részt vett.¹⁶ Az 1882. évi 15. törvénycikk a nemzetközi szerződést foglalja magába, mely a szőlővesszők, törköly, szőlő ki- és behozatalát egyaránt megtiltja, illetve kivételes esetekben alapos vizsgálat és pontosan megszabott csomagolási módhoz köti.¹⁷

A helyi védekezést nagyon megnehezítette az a tény, hogy a parasztok, kapások nem hittek a filoxérában, ezért írja *Szabó Lajos* a tarcali Vincellérképző Intézet igazgatója 1882-ben az alábbiakat: „Igen megnehezíti a szőlők átvizsgálását azon körülmény, hogy a községi előljárók, de különösen a köznép nem ismervén a phylloxerát, s annak pusztítását, nem hiszi, hogy a phylloxera képes volna szőlőiket tönkre tenni s azt állítják, hogy az egészet csak az urak találták ki. Így nem lévén meggyőződve a fenyegető veszélyről, a községi szemlék is csak felületesen, minden komolyabb megfontolás nélkül hajtának végre, csakis a felsőbb rendeletnek s erőszakos pressionak engedvén.”¹⁸ Nagyjából így lehetett ez az egész Hegyalján, amint azt *Crosse András* „Tállya város és környéke phylloxera biztosa” ugyancsak panaszolja az alispánnak: „Eddigél az azon szomorú tapasztalatot tettem, hogy a legfőbb hatóság az egész phylloxera ügyet üres rémképnek tekintvén, a biztosokat semminemű támogatásban nem részesíti.”¹⁹

Herman Ottó már 1880-ban írja: „Hegyalja népe remeg, mert hiszen a baj Kassa felől már megközelítette — hegyeibe már talán be is férközött. Az ijedt-

ségtől felkorbácsolt képzelet már elsárgulva, a végső veszedelem torkába dobva látja a tokaji borkirály termőhelyeit... — *de nem általánosan!!!* Hiszen az emberek jelentős része nem tesz semmit a vész elhárítására, sőt azt is akadályozza közönyösségével, amit a felsőbb hatóságok próbálnak kezdeményezni.”²⁰

A Hegyalján a filoxéra támadását elsősorban Kassa felől várták, ahol a vész már korán felütötte a fejét, ami még ennél is veszedelmesebbnek bizonyult, hogy a *Mathiasz János* kassai szőlőiskolájából fertőzött vesszők, „töves szőlők” kerültek ki, melyek a fertőzést nagy területre elhurcolhatták. Erre maga a miniszter leiratában hívta fel a megye vezetőit,²¹ akik a főispán vezette szakbizottsággal vizsgálták meg a kérdést és jegyzőkönyvbe iktatták: „... az eddig megejtett vizsgálatok szerint megyénk szőlőterülete teljesen vészmentesnek találtatott, mindamellett felette szükséges, hogy azon területek, különösen pedig azon egyes szőlők amelyekbe Mathiasz János kassai phylloxera lepelt telepéből szőlővesszők ültettek el, továbbra is a legéberebb felügyelet alatt tartassanak.”²² Talán ezzel hozható kapcsolatba, hogy 1883. július 18-án a minisztérium az iránt érdeklődik, hogy a Tállya községben 1880 nyarán konstataált filoxéra és az azt követő zárlatot miként valósították meg és jelenleg mi a helyzet ezzel kapcsolatban. Egyben a kérdéstről azonnali jelentést kérnek.²³ Sajnos a választ nem sikerült megtalálnom. Minden valószínűség szerint kisebb és hamar megszűnt gócról lehetett szó, mert erről 1882. október 14-én Tállya filoxéra biztos a nem tesz említést.²⁴ Így 1880-ban Tokaj-Hegyalja még vészmentes volt és az is maradt még öt évig. De már 1880 nyarán nyugat felől is közeledett a filoxéra, mely a Borsod megyei Szendrő határában is felütötte a fejét.²⁵

A megye már 1879-ben Dókus József főispán elnökletével egy Filloxéra Bizottságot hozott létre, melynek tagjai: Évva András, Nyomárkay József, Csiszár Gábor, Bydeskuthy Sándor, dr. Schön Vilmos, dr. Chyser Kornél voltak. Így tehát közigazgatási szakemberek, gyakorló szőlészek és a természetudományokat képviselő orvosok egyaránt összefogtak a filoxéra vész elhárítására. A megye úgy határozott, hogy területén a gyökeres és sima vesszők szállítását megtiltja. A rendelkezés megszegőit — vevőt és eladót egyaránt — 20-tól 100 forintig terjedő bírsággal sújtották. A megye felkérte a lelkészeket és az „értelmesebb szőlőtulajdonosokat”, hogy a veszély nagyságával a köznépet ismertessék meg és a szőlőkben minden gyanús elváltozást azonnal jelentsenek. Különös gonddal és figyelemmel kísérik azokat a szőlőket, melyeket az utóbbi öt évben idegenből behozott vesszőkkel ültettek. A megye alispánja már korábban elküldött egy tőkét a Magyaróvári Gazdasági Akadémiának, de az még a vizsgálat eredményét nem küldte meg.²⁶

A minisztérium azonban maga is szeretett volna 1880 nyarán pontos felméréssel rendelkezni: „... e célból a phylloxera által leginkább fenyegetett Abaúj, Bereg, Zemplén, Ugocsa, Ung megyei szőlők pontos és szigorú átvizsgálását rendeltem el és e vizsgálatok foganatosításával Miklós Gyula kormánybiztos felügyelete alatt dr. Chyser Kornél, dr. Horváth Géza, dr. Raisz Gedeon főorvosokat és dr. Rick Gusztáv gyógyszerészt bízta(m) meg.”²⁷

Mindezek az egyszeri és ideiglenes intézkedések nem bizonyultak elegendőnek, mégcsak arra sem, hogy a filoxéra terjedéséről területi vagy országos képet lehessen nyerni és éppen alkalmatlanok voltak arra, hogy a leküzdését elősegítsék. Éppen ezért a miniszter az 1880. II. törvénycikk alapján nyert

felhatalmazására és az Országos Filloxéra Bizottságra támaszkodva 1881-ben kiadta 3857. számú körrendeletét, majd május 3-án az ezt helyesbítő 7876. számú rendeletét, mely a Hegyalján is, a helyi viszonyokhoz alkalmazva alapjául szolgált a filoxéra elleni küzdelemnek. Így érdemes kissé közelebbről megvizsgálni.

A Filloxéra Bizottság minden megyei székhelyen is működött, melynek feladata a rendeletek azonnali végrehajtása, az elnöke azonnal tartozik intézkedéseiről utólag a törvényhatóság közigazgatási bizottságának beszámolni. Az elnök a megye első tisztviselője volt, míg tagjai szőlőtulajdonosok és természettudományi szakemberekből kerültek ki. A bizottság a szőlőterület nagyságának megfelelő kerületeket hozott létre, melyeknek felügyeletét a *filoxéra-biztos* látja el. Ezeket a Bizottság javaslatára a miniszter bízta meg.

A *biztosok* legfontosabb feladatai: 1. A szőlők felülvizsgálata. 2. A filoxéra felfedezését rögtön jelenti a főszolgabírónak, az alispánnak és a minisztériumnak. 3. Azokban a falvakban, ahol a szőlő területe meghaladta a 300 kh-t, vagy erre a lakosok között a hajlandóság kisebb terület esetében is megvolt, úgy filoxéra bizottságot lehetett alapítani. A biztos állása tiszteletbeli, de a „tényleges dologi kiadás”-ait a minisztérium megtérítette. Ez a későbbiekben sok vitára adott alkalmat, mert a kiadásokat mindenki másképpen értelmezte.

Minden *község előljárósága* a Filloxéra Bizottság — ahol ilyen van — bevonásával évenként június 10. és 25. között kiküld egy tanácstagot, a hegemestert és egy műveltebb szőlőtulajdonost, a szőlők bejárására és a vizsgálat eredményéről a főszolgabírónak június 30-ig jelentést tesz.

A *főszolgabíró* ellenőrizte, hogy a bejárást idejében elvégezték-e, megküldték-e a jelentést. Ezeket összegezte és július 15-ig az alispán elé terjesztette.

„A *járás-biztosok* feladata lévén a szőlők felülvizsgálata a szükséghez képest időközben tett jelentéseken felül minden évben július 15-ig, legkésőbb jelentést tartoznak tenni arról, hogy a szőlőket milyen állapotban találták, az előljáróságok által tett bejárásoknál minő hiányt vagy mulasztást tapasztaltak.”

A szolgabíró és a járási-biztosok által benyújtott jelentéseket a törvényhatóság egyesítette és úgy terjesztette fel a minisztériumba, legkésőbb július 30-ig. Így a minisztérium, illetve az Országos Filloxéra Bizottság augusztus hónapban már áttekintő képet kapott a filoxéra pusztítás helyzetéről.

Rendelkezik továbbá a törvény arról, hogy a szőlőtulajdonosok tartoznak a bejáróknak, a biztosoknak, a minisztérium kiküldötteinek — a szőlő érés idejének kivételével — a szabad megsemmisítést és vizsgálatot biztosítani. A rendelet a hanyag tisztségviselőknek fegyelmi eljárást, másoknak 100 illetve 200 forintig terjedő büntetést helyezett kilátásba.²⁸

A rendelet tehát a filoxéra fertőzés minél előbbi megtalálását kettős szervezéssel igyekezett elérni. Az egyik a közigazgatási, mely az előljáróság — főszolgabíró — alispán útján juttatta el észrevételeit, míg a másik egy társadalmi-szakmai út, amikor a biztosok, ellenőrizve az előljáróság munkáját, egyenesen az alispánhoz terjesztették fel tapasztalataikat. Az így ellenőrzött adatokból kívánt a minisztérium átfogó képet szerezni. Bármennyire helyesnek látszott is ez az elgondolás, megvalósítása különböző okok miatt mégis dőcögött. „Így például a tállyai, mádi és erdőbényei járási biztosok, kik írásbeli jelentéseket is küldtek be a törvényhatósághoz, tapasztalták, hogy az ő járásaikban a

szőlő bejárása rendszeresen megtörtént, míg más járásból arról értesült a phyll. bizottság, hogy ott a községek nem bírnak elég érzékkel a veszély komolysága iránt, s azt hiszik, hogy formailag is eleget lehet tenni a veszély elhárítása ezen első követelményének.”²⁹ Különösen vitatták a filoxéra biztosok hatáskörét és szerepét. Mivel a megbízatásuk tiszteletbeli, ezért nem végezhetek olyan hatósági feladatokat, mint a zárlat elrendelése, a szénkénegezés megkezdése stb. Éppen így nem vállalták a „szőlők felülvizsgálatát” vagyis teljes bejárását, legfeljebb annak a területnek megtekintését, ahol a bejárás során gyanús jelenségeket tapasztaltak. Különösen megnehezült a biztos munkája akkor, ha nem helyben lakott. Ilyen esetben számolhatta fel a „tényleges dologi kiadásokat”, amit mindenki úgy értelmezett, ahogyan akart, viszont a minisztérium ezeket általában magasnak ítélte.³⁰

1881 folyamán mégis kijelölték a járásokat és a filoxéra biztosokat, igyekezvén figyelembe venni a terület nagyságát. Így Sátoraljaújhely maga képezett egy járást, Sárospatak Károlyfalvával és Végardóval, Tokaj, Tarcál és Bodrogkeresztúr ismét egy egységet alkotott. A járásokat időnként a biztosok személyétől függően változtatták.³¹

Mivel a filoxéra a Hegyalján az 1880-as évek elején nem jelentkezett, így bizonyos felkészülésre lehetőség mutatkozott. Ebben a minisztérium is segített, mert 1884-ben filoxérát ismertető falitáblát készíttetett rövid magyarázó szöveggel. „Ezen magyarázó szöveg hogy az ország minden nyelvű lakói által megérthető legyen német, tót, román és szerb nyelveken kiadott.” Ezeket a községházakon függesztették ki, hogy mindenki számára hozzáférhető legyen.³² Mikor a filoxéra a Hegyalján is megjelent, minden — valódi vagy látszólagos — felkészülés ellenére, mégis mindenkit váratlanul ért.

A filoxéra felbukkanása és elterjedése

A filoxéra felbukkanásának és elterjedésének időpontja a Hegyalján vitatott. Vannak szerzők, akik 1872-re teszik a filoxéra fellépését területünkön, amint láttuk, ez semmiképpen sem fogadható el.³³ Van olyan kutató, aki az időpontot nem eléggé megindokolva 1875. évben állapítja meg, kétségtelenül összetévesztve az első magyarországi megjelenéssel.³⁴ Fentebb már láttuk azt az egyedülálló legkorábbi 1880-ra utaló tállyai adatot, mely a vésznek felbukkanásáról ad hírt. Ezt azonban a későbbiek során többen sehol sem említik. 1882. október 10-én Matolay Etele alispán jelenti a minisztériumnak, hogy „megyénk területén még phylloxera nincs”.³⁵ Van azonban egy másik adatunk Tállyával kapcsolatban, 1884-ben még sikeresen dezinficiált községnek mondják, de 1886-ban a szomszédos területekről újra fertőződött.³⁶ Mindez az előbbi előfordulást bizonyos mértékig megmagyarázza.

Így a tények azt sugallják, hogy Kossuth Jánosnak, mint szemtanúnak és átélőnek igaza lehetett, amikor ezzel kapcsolatban az alábbiakat írta: „A filoxéra-vész a Hegyalját aránylag később sújtotta, mint a délebben fekvő borvidékeket, ami arra a hiúnak bizonyult képzelgésre adott alkalmat, hogy ezt a borvidéket talán kikerüli... A nyolcvanas évek közepén azonban már kezdték félreverní a harangot. Az alsó Hegyalján szórványosan lépett fel, jelentékenyebb

pusztítást a nagyon is elszigetelt erdőhorváti szőlőkben észlelték. De csakhamar egyre rohamosabban lépett fel a vész.”³⁷ Máshol a következőket olvashatjuk: „Mikor 1886—1901-ben a filloxera föltartóztathatatlanul elpusztította Tokaj-hegyaljának majd 14 000 holdnyi szőlőjét.”³⁸

A fentebb elmondottakat alátámasztja Zemplén megye Központi Filoxéra Bizottságának 1885. június 25-én tartott ülésének jegyzőkönyve: „Mint hogy pedig a phylloxera jelenléte, a beérkezett szakértői jelentések szerint, a Hegyalja több pontján constatáltatott, s így a vész terjedésének meggátálása csakis nagyobb mérvű gyérítési eljárás alkalmazásával foganatosítható”.³⁹

1885. júniusában „a hegyaljai borvidék megvizsgálására kiküldött dr. Horváth Géza phylloxera kísérleti állomás főnöke által eszközölt vizsgálat Tarczal község határában gr. Csáky László és Spóner Tivadar birtokosok valamint a m. kir. állami vinczellérképezde telepén phylloxerát talált,”⁴⁰ az utóbbi helyre minden bizonnyal Erdélyből a csálai Állami Szőlőtelepről hozták be. Az infekció azonban korábbinak látszott, csak nem jelentették idejében. Ugyanebben az évben augusztus 12-én a miniszter az alábbi leiratot küldte Zemplén megye közönségének: „A szerencsi járás Ond községben a phylloxera constatáltatván a rovar elhúzóadásának megakadályozása czáljából ezennel a következőket rendelem: A nevezett község határában levő összes szőlőterület (esetleg kertek is, melyekben egyes szőlőtőkék állanak) az 1884. évi 56944. sz. a. 1885. évi márczius hó 27-én kelt rendelettel megállapított szerencsi zárlati csoport határain belül megállapított zárlat alá helyeztetnek úgy, hogy ezen zárlati csoport Szerencs, Legyes-Bénye, Bekecs és Monok községek mellett most még Ond községre is kiterjesztetik.”⁴¹

Egy jelentésben 1885-ből az alábbi Zemplén megyei községekből jelentik a filoxerát: Szerencsi járásban: Ond, Szerencs, Legyesbénye, Bekecs, Monok, Mád, Zombor, a tokaji járásból: Erdőbénye, Tolcsva, Tarczal, Bodrogkeresztúr, Bodrogkisfalud, a sátorlajújhelyi járásból: Kisbári.⁴² Ekkor tehát még a déli és középső területekre korlátozódott elsősorban a fertőzés.

Ezek szerint kétségtelennek látszik, hogy az első filoxéra fertőzések 1885-ben váltak ismertté a Hegyalja déli részében. Ezt igazolja az is, hogy ez időtől kezdve lázas tevékenység indul meg a fertőzés terjedésének megakadályozására, újjászervezték a filoxéra ellenőrző szervezetet, a minisztériumtól szénkőneget és hozzá való szerszámokat kértek stb. Ez mutatja a vész meglétét és ezzel kapcsolatban mindjárt meg kell néhány új fogalommal ismerkednünk.

A fertőzött falvak, városok határát teljes egészében *zár alá helyezték*. Ez azt jelentette, hogy gyökeres vagy „gyökértelen” szőlővesszőt, szőlőnövényt, levelet, s „s általában a szőlő minden egyéb alkatrészét, a szőlőfürt kivételével tilos volt más község területére átvinni. Ugyancsak tiltották „bármilyen fa vagy cserfaszerű ültetvény, használt dúczok és szőlőkarók, szőlőlevélbe csomagolt bárminemű tárgy kivételét”. A közös határu zárolt községek azonban egymás között érintkezhetek. A szomszédos nem zárolt községeket hirdetésekkel külön is figyelmeztették, „hogy a zár alá helyezett csoport községeinek területén foglalkozó szőlőmunkásokat szőlőikben alkalmazni óvakodjanak, mivel ezek lábbelijöknön, de főleg szerszámaikon a szabad szemmel nem igen látható rovar könnyen elhurcolhatják a még egészséges területre”.⁴³ Így tehát a filoxéra

megjelenése rögtön elsősorban a legszegényebb napszámos kapás réteget sújtotta, hiszen saját határán túl nem alkalmazhatták.

A filoxéra első jelentkezése után Zemplén vármegye Központi Filoxéra Bizottsága már 1885. június 25-én összeült. Legfontosabb intézkedése a felismerés és a jelentés jobb megszervezése volt. „Minthogy pedig az ez ügyben régebben kiadott kormányrendeletek és hatósági intézkedések végrehajtása a községi előljáróságok és a megbízott hivatalos közegek közönye és hanyagsága miatt több ízben nem foganatosított, hasonló esetek elkerülése indokából célirányosnak találta ezen bizottság minden szőlőterülettel bíró község határában saját kebeléből egy-egy tagot megbízni avégből, hogy azok, mint községi phylloxera biztosok, úgy az ez alkalommal másolatban megküldött ministeri intézvényben foglalt óvrendszabályok, valamint a magas kormány és ezen bizottság által jövőben elrendelendő óvintézkedések szigorú és pontos keresztülvitelét foganatosíttassák és ellenőrizzék.” A biztosok között *Mathiász János* Szőlőskén szerepel, aki elsősorban a szénkénegezés és nem az amerikai alanyonok hívének számított, *Szabó Lajos* a Vincellérképző igazgatója pedig Tarcalon és a rendelkezés névszerint megnevezi minden falu biztosát, akiknek elnöklétével községi filoxéra bizottságot kellett szervezni.⁴⁴

A filoxéra kérdését még júniusban a megye közgyűlésen is tárgyalta és kérte a minisztériumtól, hogy jólképzett és állandó filoxéra biztost nevezzen ki, aki 8–10 helybeli szakember segítségével az egész területet bejárja és megállapítja, „hogy a vész Hegyalja vidékén még csak kezdetleges és az eddig meg nem állapított területeken kívül több helyen nem létezik s e szerint nagyobb mérveket nem öltött, az esetben ezen vész megszüntetésének legsikeresebb orvoslása a tarczali és legyesbényei fertőzött területeknek haladék nélküli kiirtása az 1883. XVII. 1. tcz. értelmében alkalmazásba veendő. Ugyanekkor arra is kötelezik a tarczali fertőzött szőlők tulajdonosait, hogy gyérítési eljárást is alkalmazzanak, „melyhez a munkavezetőt, a szükséges eszközöket és szénkéneget a kormány az egyes birtokosok kérelmére ingyen szolgáltatja ki.”⁴⁵

A következő években nemcsak az egész országban, hanem Hegyalján is vészes gyorsasággal terjed a filoxéra. Jól érzékelteti ezt az a tény, hogy a minisztérium 1886. nyarán úgy rendelkezik, hogy minden fertőzési gócot azonnal táviratilag kell jelenteni. 1887. július 22-én a miniszter helyett *Matlekovics* aláírással valamennyi megye az alábbi körrendeletet kapta: „Tekintettel arra, hogy a phylloxera az országban már oly nagy mérvben terjedt s ennél fogva naponkint az ország különböző vidékeiről oly sok jelentés érkezik be, melyre most már a távirati sürgősségnek megfelelő gyorsasággal intézkedni lehetetlen, az említett körrendelet 2-ik pontjának a távirati jelentésre vonatkozó részét hatályon kívül helyezem.”⁴⁶

A Hegyalja déli részén csakhamar mind nagyobb és nagyobb területeket borított el a fertőzés. 1886-ban már Tokajról is megállapítják, hogy „szőlőinek nagyobb része még eddig teljesen vészmentes és a phylloxera csak a tarczali határ szomszédságába eső szőlőkben konstatáltatott.”⁴⁷ 1887-ben már Hegyalja középső és északi részéről is jelentik a fertőzést. 1887 júniusában már Tolcsváról és Sárospatakról is van tudomásuk pusztításáról.⁴⁸ Olaszliszván elterjedtsége már olyan mértékű, hogy az a szüret eredményében is lemérhető.⁴⁹ „Amiről a fáma régen regélt. t. i. hogy az újhelyi szőlőhegyek sem mentesek már a

1. kép. A filoxéra felbukkanása Tokaj-Hegyalján 1885—1887

filoxerától, fájdalom szomorú valóságra változott. Hivatalosan konstatálták ugyanis, hogy a Nyomárkay Károly, Grosse Henrik és a Magdzsar-féle újhelyi szőlőben a filoxera befészkelte magát.” Éppen ezért 1887 végére a földművelésügyi miniszter az összes újhelyi szőlőkre a zárlatot elrendelte.⁵⁰ „Tarcsl és Mád vidékén van nagy szomorúság, ahol akad már nem egy szőlő (pedig ott van a lelke a Hegyaljának), melyben a filoxera teljesen megszüretelt.”⁵¹ A pontos és hivatalos kimutatás szerint 1887 végén Zemplén megyében 22 községben 3261 kh-on mutatták ki a filoxerát, melyből 262 kh teljesen elpusztult.⁵²

Ez a rövid áttekintés is azt mutatja, hogy két év leforgása alatt a délen jelentkező fertőzés egész Hegyaljára kiterjedt. Ennek megfelelően a bejelentések módozatát, a védekezés rendszerét is meg kellett változtatni. Először is a bejárás idejét augusztus hónapra tették át és azt olyan összetételű bizottság végezte, amelyet már fentebb láttunk. Egységes kérdőíves jelentést kellett kitölteniök, melyben feljegyezték, hogy a határban volt-e már filoxera, ha igen mikor rendeltek el zárlatot. Mennyi terjedelmű a fertőzött terület? Mennyi terület tartanak fenn szénkénegezéssel? Van-e terület amerikai vesszővel beül-

tetve? Ha eddig nem találtak volna filoxérát, van-e valami gyanús jelenség (sárguló, satnya levélzet, beteg szőlőtőkék stb.)? A jelentést a bizottság valamennyi tagja aláírta és az összesítést szeptember 10-ig a főszolgabírónak felterjesztette, aki az alispánhoz szeptember 25-re küldte tovább és a megyéenkénti összesítést a minisztérium október 20-án kapta meg.⁵³

A vész olyan hihetetlen gyorsasággal hódított a Hegyalján, hogy a regisztráláson kívül alig maradt másra idő. „Hegyalja szőlőbirtokosai a filokszerára elleni védekezés iránt közönyös magatartást tanúsítanak” — állapították meg 1889-ben. Ez bizonyos mértékig érthető, hiszen a különböző védekezéseknek nem sok eredményét látták.⁵⁴ 1888 tavaszán már azt jelentik, hogy „eddig el van már lepve az egész Tokaj-Hegyalja.”⁵⁵

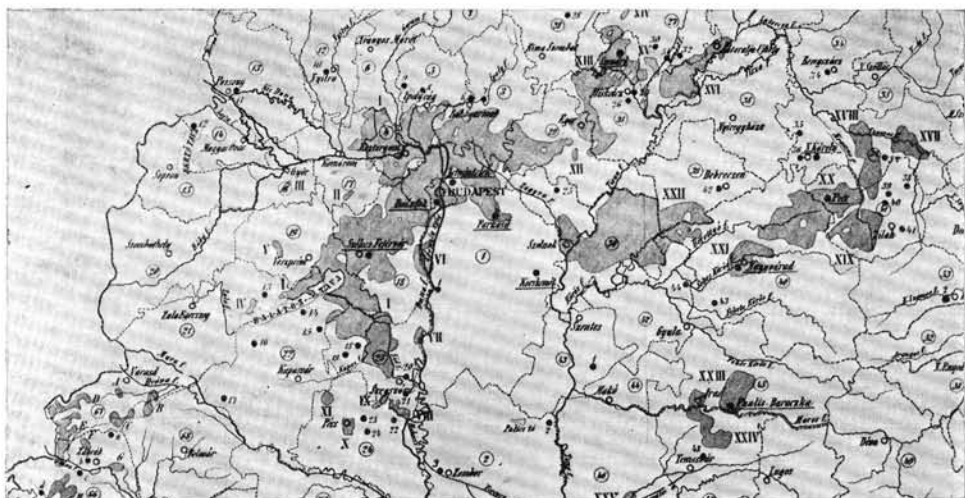
A minisztérium 1889-ben már csak azon községek határainak bejárását rendelte el, ahol eddig filoxéra nem fordult elő és ennek következtében még a zárlat elrendelését sem tartották szükségesnek. Ezért *Matolay Etele*, Zemplén megye alispánja az alábbi felterjesztést intézte a miniszterhez: „amennyiben a vármegyénkhez tartozó szőlőterületeket kivétel nélkül annyira ellepte már a phylloxera, hogy itten annak jelenléte nemcsak hogy mindenütt constatáltatott, de az egyes szőlőhegyek zár alá helyezése el is rendeltetett, miután tehát ez által Nagyméltóságod fent idézett körrendelete vármegyénket illetőleg tárgytalanná vált, annak mint ilyenek végrehajtása alól minket a legkegyesebben feloldani méltóztassék.”⁵⁶

Bármennyire is megdöbbenőnek hangzanak e sorok, de ez még korántsem jelentette azt, hogy a hegyaljai szőlők teljesen megsemmisültek volna. Hiszen ugyanebből az évből olvashatjuk: „Tolcsváról írják, hogy a szőlők, ahol még a filokszerára nem pusztított, szépen mutatnak, a filokszerától ellepített területen alig lesz valami termés. Fájdalom, de úgy van, hogy a tokaji járás területén levő szőlőknek 20%-a teljesen tönkre van téve.”⁵⁷

Az egyre kisebb területre zsugorodó szőlők azonban 1888—1890-es években mennyiségre és minőségre egészen kiváló bort adtak. Ez volt a régi szőlő utolsó erőfeszítése, fellángolása.⁵⁸ Különösen az 1890. évet jegyezték fel, mint különösen kiváló, amikor az újhelyi hetivásáron nemcsak putton, hanem szekérszám árulták az aszuszemeket. „Annyi azonban bizonyos, hogy vevője akad elegendő számban, nemcsak idegenből, hanem a már jórészt elpusztult Alsó-Hegyaljáról is.” A továbbiakban azt is olvashatjuk: „... az eredményt láttán bizvást mondhatjuk, hogy olyan bőséges szüret, mint az idej, évtizedek óta nem volt a Hegyalján.”⁵⁹

A filoxéra pusztítása az 1890-es évek elején még csak fokozódott. A lizskaiak úgy vélték, hogy már többet nem szüretelnek. Az újhelyi szőlők többsége teljesen tönkre ment.⁶⁰ Közép-Hegyalján már csak helyenként szüreteltek. A mádiak szomorú szívvel jelentik, hogy nekik már nincs mit leszedniök.⁶¹ Tokajban, ahol még maradt szőlő, az elég jól fizetett. A szőlőterületek jelentős része parlagon maradt, felverte a gaz. Mások azonban igyekeztek hasznosítani. „A szegény nép a filokszerára által elpusztított telepeket már ez év folyamán tengerivel és paszullyal ültette be. Ha nem volt borszüretje szegényeknek, mégis volt tengeri törése oly bő, hogy fölér egy kis szürettel.”⁶²

Ahol még megmaradt egy kis érintetlen szőlőterület, annak termését az

2. kép. Filoxéra sújtotta területek Magyarországon 1887-ben

1891-ben fellépő *szőlőragya*, *Peronospora Viticola* vámolta, melyet szinte az egész területen észleltek.⁶³ 1893-ban már az ellene történő védekezést tárgyalja a közgyűlés és a kérdéssel kapcsolatban az egész megye területére érvényes szabályrendeletet alkot és azt a szőlővidékekkel rendelkező járások főszolgabíráinak megküldi.⁶⁴

1892-ben a miniszter körrendelete Zemplén megyének is felteszi a kérdést, hogy vajon kívánja-e a filoxerazárlat fenntartását, mivel ekkor már csak az északi nagymihályi, gálszécsi és homonnai járásban van hat olyan elszigetelt, szőlőjét tekintve jelentéktelen község, ami még ekkor is veszmentes. „Tekintettel arra, hogy a vármegye területén levő szőlőkben a phylloxera jelenléte már mindenütt megállapított, s alig van szőlőterület, melyben a pusztulás nyomai is szembetűnőek nem lennének: a vármegye bizottsága egyhangúlag a szabad forgalom mellett nyilatkozik.”⁶⁵

A filoxéra pusztítása ezzel nem zárult le, hanem a századfordulóig eltartott és lényegében az egész régi állományt kipusztította. Alig maradt mutatónak egy-egy olyan darab, mely ma már nehezen kideríthető szerencsés körülmények összejárásában következtében megmenekült.

A nagyobb szőlők birtokosai könnyebben átvészelték az időt az újratelepítések termőre fordulásáig. A végzetes szőlőpusztulás miatt 1889-ben a tolcsvai és vidéki módosabb zsidó szőlőbirtokosok az Alföldön vásároltak birtokokat s közülük a szüret után többen útrakeltek, hogy a szőlőművelést földműveléssel cseréljék fel.⁶⁶ Számos szakember, mint pl. *Mathiász János* is lelkesen „karolta fel a homoki szőlőültetéseket s a Kecskemét határában levő Katonatelepi közelében megvásárolt futóhomokföldön igen szép szőlőfajgyűjteményt létesített.”⁶⁷

A szőlőmunka elmaradása mindenkinél jobban sújtotta a kapásokat, vincelléreket, akik egyetlen kereseti lehetőségüket veszítették el. Számukat ebben

az időben, mint láttuk 7000-re becsülték, ami minden bizonnyal a családfőket jelentette.⁶⁸ Eza lakosság igen jelentős hányadát képezte. A megye közmunkákkal, útépítéssel, továbbá a gyümölcsstermeléssel próbált munkaalkalmat teremteni.⁶⁹ Ezenkívül Tarcalon zúzdával felszerelt kőbánya létesítését kérték a kereskedelmi minisztertől, hogy a „phyloxera által teljesen elpusztított vidék kereset és munka hiányában nyomorgó lakosságát” valamelyest segíeyezni tudják.⁷⁰ Mindez azonban csak csepp volt a tengerben, mely az egykori kapások kis töredékén segíthetett.

Így nem maradt más választás, mint az elvándorlás városokba, iparba, de különösen a kivándorlás Amerikába, mely olyan nagy arányúvá fokozódott, hogy amikor a rekonstrukció gyorsabb ütemben megindult, még munkaerőhiánnyal is találkozunk. „Amíg a Hegyalja munkabíró népe tömegesen vándorol ki Amerikába, addig Szabolcs és Abaúj vármegye népe csak úgy özönlik a Hegyaljára pénzt keresni, ahol tárt karokkal fogadja őket a szőlőbirtokosság.”⁷¹

Védekezés a filoxéra ellen

A fentiekben már utaltam helyenként a védekezés különböző módjaira. Ha nem is olyan mértékben, mint Franciaországban, de nálunk is hozzáértő és dilettáns egyaránt kísérletezett a filoxéra kiirtásának különböző módszereivel, melyekkel elsősorban saját meggazdagodásukat kívánták elérni. Ezek közül csupán néhányat említek meg, hogy érzékeltessem ezek sokféleségét és ugyanakkor teljes eredménytelenségét.

Így Sikor József a naftalinnal kísérletezett és azt állította, hogy ez a penetráns természetű szer bármilyen mélyre lemegy is a szőlő gyökerét és környezetét megóvjá a fertőzéstől.⁷² Mivel nem szükséges hozzá semmi szerszám, csupán földdel vegyítve a gyökérhez kell rakni, így pl. a szénkénégnél sokkal olcsóbb. Az Országos Filoxéra Kísérleti Állomás a szertelen módon reklámozott eljárásra oda nyilatkozott, hogy néhány szőlősgazda lépre megy.⁷³ Más hegyaljai gazdák petróleummal is próbálkoztak, sőt olyanok is akadtak, akik petróleummal impregnált kőzetet hozattak Máramarosból és ezt tették összetörve a homlítások alá. A zempléni főispán oly mértékben fellelkesedett a kísérleten, hogy felterjesztette a miniszternek, de a gyakorlat nem igazolta a kezdeti sikereket.⁷⁴

Az acsai gyógyszerész „filoxéra gyilkoló”-jának is több híve akadt kezdetben. Ez arzén és kén keverékéből állt, de ez sem váltotta be a hozzáfűzött reményeket.⁷⁵

Az érdeklődést és a szükségét sokan kihasználták és így létesült „Phylloxera irtó por és trágya gyár” Budafokon. A sokféle olvasható hirdetésben az összetélt nem árulták el, de azt ígérték, hogy nemcsak kiöli a filoxérát, hanem a sérült részeket begyógyítja és újra termővé teszi. A gyökérzet pedig ellenáll a rovar minden további támadásának. A 100 kg csomag 5—600 tőkére számítva 10 forintos árral, egy-egy tőke megmentése 1,5—2 krajcárba került volna. Igen ám, de a szer csak az eladójának hozott hasznot.⁷⁶

Olyanok is akadtak, akik friss még kiforrotlan törkölyvel kísérleteztek. A sajtó olyan nagy port kavart körülötte, hogy dr. Horváth Géza, az Országos

Filoxéra Kísérleti Állomás főnöke is megvizsgálta a kérdést, de a budai hegyekben tett kísérletének eredményét nagyon gyarlónak nevezte.⁷⁷ Hasonlóképpen sokat írtak arról a próbáról, melyet Budafokon végzett Szkala Antal gyógyszerész egy általa soha meg nem nevezett összetételű folyadékkal. Ez ott hatásosnak látszott, de Hegyalján nem vált be és csak a kísérletezések számát gyarapította.⁷⁸ Nekner Mátyás rozsnyói lakos, putnoki szőlőbirtokosnak is akadtak követői. Poloskafüvet (*Lepidum ruderales*) főzetett meg egy nagy üstben. A főzetből egy negyedkilónyit rakatott mindegyik tőkére és földet húzott rá. Azt állították, hogy két hét múlva egyetlen filoxérát sem találtak a gyökérzetben.⁷⁹

Mások a calciumcarbidge esküdtek vagy éppen a pikrinsavat ajánlották egy francia vegyész kísérletei alapján.⁸⁰ De bizony nem használt az egy sem, legfeljebb azt bizonyították, hogy a jóindulatú és ügyszerető kísérletezőkön kívül szép számmal akadtak olyanok is, akik a szerencsétlenségéből is vámot akartak szedni.

A filoxéra elhárításának hivatalos vonala a legtöbb esetben a francia tapasztalatokhoz alkalmazkodott, márcsak azért is, mert itt ütötte fel a fejét a vész először, s így a legtöbb tapasztalattal rendelkeztek. A minisztérium ide küldte ki a magyar szakembereket tanulmányozásra,⁸¹ akik a látottakat itthon is igyekeztek megvalósítani. Hegyalja nagy általánosságban az országos eljárásokhoz igazodott és mindazt átvette, amit itt meg lehetett vagy érdemesnek látszott megvalósítani. Ezek közül csak a legfontosabbakat említem meg:

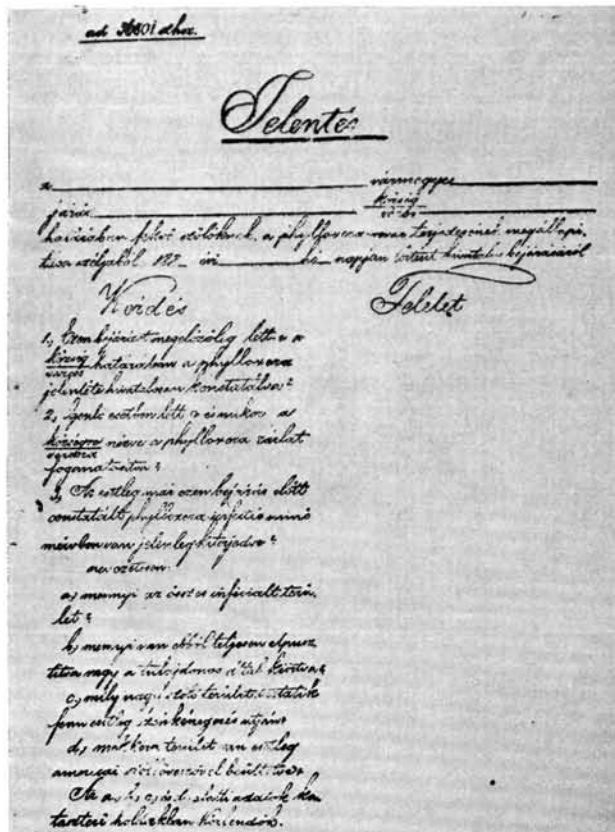
1. *Kiirtás és kiégetés.* A franciák is sok esetben alkalmazták különösen a kezdeti időszakban, de csakhamar felhagytak vele. Pancsován nálunk is ezzel kezdődött a védekezés: „a talajt 80 centiméternyi mélységre felásták és annyira lazították, hogy a mélyebb gyökér is kihúzható volt; az árok fenekén lyukat vertek és abba 40 gr. szénkéneget öntöttek, mely adagonként üvegcsékben állott rendelkezésre. A szőlőt, az egész gyökérzetet és minden egyéb növényeket azonnal elégették.”⁸² Az eljárás azonban nem bizonyult eredményesnek, mert a fertőzés csak tovább terjedt. Az eljárásmód helytelenségére és haszontalanságára többen is rámutattak.⁸³ Ennek ellenére mindig előkerült, különösen akkor, ha egy-egy szőlőterületen a filoxéra először jelentkezett, annál is inkább, mert ezt a 1883. XVII. tc. előírta. Így történt ez a Hegyalján is (Tarcál, Legyesbénye), de nemsokára belátták felesleges voltát, amikor a gyorsan terjedő vész ezt túlhaladottá tette.

2. *Elárasztás.* Először 1874-ben Franciaországban használták eredményesen. Ehhez azonban megfelelő sík terület, alkalmas talaj és kellő mennyiségű víz szükséges.⁸⁴ Mindhárom együttesen csak ritkán fordul elő és a szükséges be rendezések a védekezésnek ezt a módját nagyon megdrágítják. Nálunk többek között Versec vidékén kísérleteztek, de nem sok eredménnyel.⁸⁵ A Hegyalján alkalmazására nem került sor.

3. *A homok talaj.* Már 1872-ben rájöttek Franciaországban (Camargue), hogy a homokban tenyésző szőlőt nem bántja a filoxéra. Ez adta az ötletet arra, hogy a tőke köré, amilyen mélyen csak lehet, homokot helyezzenek el.⁸⁶ Ennek az eljárásnak az egyik szószólója *Herman Ottó*, aki azt javasolta, hogy ha a szőlő „területek földje kötött, ún. nehéz talaj, akkor homok behordással könnyíteni kell rajta, mi sehol sem nehéz, sem elviselhetetlenül költséges.”⁸⁷

A gyakorlat azonban azt mutatta, hogy a kérdésben nem volt igaza, mert először is a homokot szállítani kellett, másodsor nemcsak ez, hanem az elhelyezése is költségesnek bizonyult, végül pedig ilyen formában nem is volt különösebb haszna. A gyakorlati megfigyelések ugyanis azt mutatták, „hogy a talajnak általában véve legalább 70 százalék homokot kell tartalmaznia, hogy a szőlőnek fillokszera mentességet biztosítson. A 75 százalékot meghaladó homoktartalom pedig már teljes immunitást nyújt.”⁸⁸

Hegyaljának természetesen nem volt homokterülete és tudomásom szerint homokkal történő immunizálással sem kísérleteztek.⁸⁹ Sőt úgy látszik, mintha az amerikai alanyok és a homoktalaj immunitását összekapcsolták volna, nem értvén meg teljes egészében a kérdést. A megye azt kéri a minisztertől, „miképp a kiküldendő phylloxera biztost utasítsa, hogy a megye és a megyei gazdasági egyesület által megbízandó küldöttséggel a tokaj-hegyaljai borvidékhez közel eső erre alkalmas homok talajon legalább is 10 kat. hold kiterjedésű szőlőtelepet létesítsen oly amerikai alanyokból, melyek eddig vészmentes talajoknak bizo-

3. kép. Zemplén megye litografált jelentés űrlapja 1887-ből a filoxéra felbukkanásának jelentésére

4. kép. Szénkénegező. *Politikai Ujdonságok*. 1883. 264. nyomán

nyultak és amelyek a vész folytán elpusztuló szőlők beépítésére alkalmasak lesznek.”⁹⁰ Mint az alábbiakban látni fogjuk az újratelepítések más formában oldódtak meg.

4. Gyérítési eljárás (szénkénegezés). Először a franciák próbálkoztak vele 1869-ben, de csakhamar abba hagyták, mert a tőkék nagyfokú károsodását tapasztalták. 1873-ban más adagolással újra kezdték a kísérleteket és most már szép eredményeket értek el.⁹¹ Innen vették át a magyar szakirodalomba és a gyakorlatba egyaránt. A feladatát így határozták meg: „A gyérítő eljárás lényege abban áll, hogy a szőlőtőke gyökerein élősködő rovaroktól koronként ismételt csekélyebb szénkéneg adagok által legnagyobb részben megtisztítatik, anélkül, hogy ez a kezelés a szőlőtőkének valami ártalmára lenne.”⁹² De éppen az adagolás megfelelő megállapítása okozta a legtöbb nehézséget és a túladagolás nem egy esetben a tőkét elpusztította.

A szénkénegezéssel, ha az megfelelő szakértelemmel történt, fenn lehetett ugyan tartani a szőlőt, de ez tetemes többletkiadást jelentett a tulajdonosnak, ami rendszerint meghaladta anyagi erejét. Ez hektáronként az 1880-as években a 80—100 forintot is elérte. Vagyis a szakértelem és pénzhiány miatt ezt az eljárás-

módot kevésbé alkalmazták, mint az várható lett volna.⁹³ Ehhez még az is járult, hogy Tokaj-Hegyalja talaja nem mindenütt kedvezett a szénkénevezésnek. Mindezek miatt a gyérítési eljárás viszonylag kevésbé terjedt el a Hegyalján. 1887-ben az alispán felterjesztésében megállapítja: „a szénkénevezés a szőlőbirtokosok előtt legnagyobb részt ismeretlen.”⁹⁴ A későbbiekben is próbálkoznak meghonosításával, hogy ott ahol erre egy hold megtámadott területet felajánlanak ott a gyérítési eljárást a minisztérium költségén végzik el.⁹⁵

A szénkénevezést pedig az országos és a megyei Filoxéra Bizottság egyaránt szorgalmazta, tanfolyamokat, előadásokat tartottak. Így *Horváth Géza*, az Országos Filoxéra Kísérleti Telep vezetője 1889 november hónap folyamán Sátoraljaújhelyen éppen abban a Nyomárkay-féle szőlőben tartott bemutató sorozatot, ahol a vész elsőnek ütötte fel a fejét.⁹⁶

Mathiász József a filoxéra rendkívül gyors hegyaljai pusztítását azzal magyarázza 1892-ben, hogy trágyát csak homlitáskor kaptak a szőlők, a talajművelés is elégtelen volt, így a leromlott tőkék nem tudtak mégcsak ideiglenesen sem ellenállni a filoxérának. Ajánlja a szénkénevezést, ahol ezt még egyáltalában érdemes végezni.⁹⁷

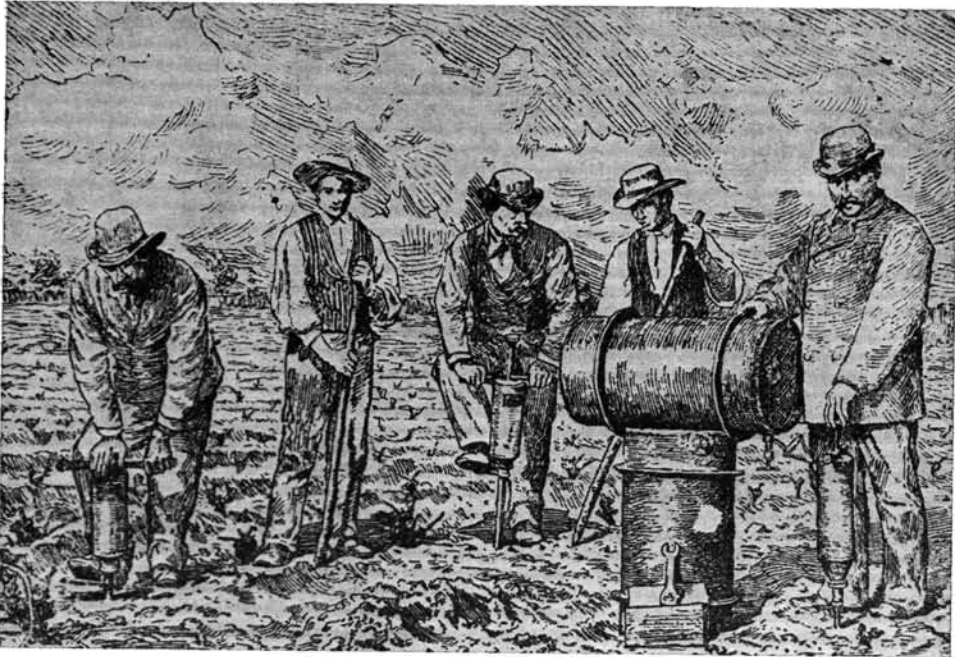
A védekezési módok eddigi formáit áttekintve azok eredményeit, helyesebben eredménytelenségeit szinte a mi számunkra foglalta össze *Horváth Géza*: „Az egyik az a tanulság volt, hogy a filoxérát, ahová az egyszer nagyobb mértékben bevette magát, az eddig javaslatba hozott ellenszerek egyikével sem lehet gyökeresen kiirtani, és hogy ennél fogva főtőrekvésünknek ez idő szerint arra kell irányulni, hogy szőlőinket a fillokszéra dacára is fenntarthassuk, vagyis hogy a *fillokszérával* együtt élhessünk.”⁹⁸

A gyakorlat azonban egy évtized alatt nálunk is éppen úgy megmutatta, hogy az adott korszakban és az adott ismeretek segítségével csak két mód áll rendelkezésre, a direktermő amerikai fajták telepítése vagy az amerikai immunis alanyra történő oltás. Az elsőt Tokaj-Hegyalján szerencsére ritkán találjuk meg, úgyhogy ezzel nem is érdemes bővebben foglalkozni.

5. Ellenálló amerikai alanyokra való oltás. Mint ahogy a filoxéra először Európában a francia földön ütötte fel a fejét, itt alakultak ki a védekezési és megelőzési eljárások is. Így itt figyeltek fel először az amerikai fajták immunitására. *Laliman* szőlőbirtokos a Bordeaux melletti szőlőbirtokán 1868-ban nagy meglepetéssel tapasztalta, hogy a filoxéra által elpusztított vagy pusztulófélben levő szőlőiben milyen szépen díszlenek az amerikai fajták. A következő évben erről a megfigyeléséről már be is számolt a francia mezőgazdák kongresszusán.⁹⁹ Az alanyok közül nálunk a Ripariáknak van a legnagyobb jelentősége. A Franciaországba behozott fajták között 1873-ban találjuk meg először a *Riparia souvaget*, melyből az első nagyobb import 1878-ban érkezett ugyanide és nagy vita alakult ki kezdetben, hogy vajon képes-e filoxérának ellenállni, amit a több évi gyakorlat végül is igazolt.¹⁰⁰ „Az ebben az irányban szerzett tapasztalások elhatározók voltak arra, hogy Franciaországban mai napság a fenntartó irány előtérbe lépett, az ellenálló fajok tőkái Amerikából millió számra behozatnak.”¹⁰¹

Amikor tehát hazánkban a filoxéra az 1880-as években nagyobb méretekben terjedni kezdett, akkor már lényegében európai méretekben eldőlt a védekezés módja: szénkénevezéssel ameddig lehet fenntartani a régi szőlőket, majd

5. kép. Filoxéras szőlő kezelése szénkénegezéssel. *Politikai Ujdonságok*. 1892. 665. nyomán

a régi fajtákat immunis amerikai alanyokra átvive a kipusztult szőlőket újra kell telepíteni. A nagyobb szőlőbirtokosok az amerikai alanyokra a hazai tájfajták átvitelét tartották a legcélravezetőbbnek, annál is inkább, mert a direkttermők ezekkel minőségben semmiképpen sem tudták a versenyt felvenni. „Minthogy azonban az oltványok készítése körüli eljárásokban, valamint azok ápolásában a kellő járatossággal bortermelőink nem bírtak, — sem a telepítéshez igényelt jó minőségű és kellő mennyiségű vesszőanyaghoz nem juthattak, az oltványokkal való telepítés nem történhetett egy megfelelő rendszer alapján.”¹⁰² Így tehát a helyes felismerés ellenére sok nehézséggel kellett az újratelepítésnek megküzdenie.

A Földművelésügyi Minisztérium már 1886-ban nyomtatott körlevelet bocsátott ki „Amerikai szőlővesszők eladása” tárgyában. Természetesen ezeket szállítani csak azokba a községekbe és városokba lehetett, ahol a filoxéra pusztítását már megállapították és így zár alá kerültek. Az ajánlott *Riparia sauvage* és a *Violla* „csakis mint phylloxerának ellenálló alanyok használhatók, s ennél fogva bortermelésre való használat céljából nemes szőlőfajtákkal beojtandók; ellenben a Jaoquez és a Herbemont, úgy az európai fajok beojtása útján való nemesítésre — tehát ojtó *alanyokul* — valamint közvetlen termelésre — tehát úgynevezett *direkttermőkül* — egyaránt használhatók.”¹⁰³ Ez utóbbi szakterminológiának ez az egyik legkorábbi magyar előfordulása. Az igények többségét magyarországi, kisebb részét francia telepekről (Fiumén át) származó alanyok-

ból elégitették ki. A rendelkezéseket Hegyalján *Palumbo Gábor* borászati vándortanítónál is le lehetett adni Mádon, aki azokat összegyűjtve a minisztériumhoz továbbította.

Mivel Tokaj-Hegyalján az első magyarországi észlelés után egy évtized múlva jelent meg a filoxéra, ezért itt már bizonyos tapasztalatok állottak rendelkezésre az újratelepítéssel kapcsolatban is, melyek több kevesebb egybehangzósággal azt bizonyították, hogy az oltvány szőlő fogja a hegyi szőlőket, így többek között a hegyaljaiakat a vészből kivezetni.¹⁰⁴ Ezt támasztotta alá az is, hogy azok a magról vetett direkttermő fajták: Clinton, Elvira, Rip-Marion, Black-Pearl, amit a minisztérium már 1882-ben küldött, nem váltak be, hiszen meg sem közelítették a hegyaljai fajtákat.¹⁰⁵

Nemcsak az amerikai alanyok beszerzése, hanem az ilyen nagy mennyiségben végzendő oltás is sok gondot okozott. Ezért a minisztérium már 1886-ban szőlőoltási tanfolyamot rendezett Sárospatakon és annak vezetését *Turján Gábor* sátoraljaújhelyi kerületi filoxéra biztos látta el. „A szőlőoltási eljárásnak — írja a rendelet — az előadáson leendő gyakorlati bemutatásához szükséges eszközökre megjegyzem, hogy elegendőnek találom ha a Comy-féle ojtógéppel és közönséges ojtó késsel való eljárás bemutatására szorítkozik. A Comy-féle oltógép a borászati kormánybiztosság által meg fog küldetni, e szerint az ojtási műveletek bemutatásánál csak is a kötöző anyagra (raffia) leend szükség — melyből 25 kilogramm mennyiség beszerzésére ezennel felhatalmazom.”¹⁰⁶ Ebben az időben indult meg a rendkívül változatos *ojtó gépek* tervezése és szélesebbkörű elterjedése.

Ez a rendelkezés még ugyan azt írja, hogy a tanfolyamot a szőlőbirtokosság kifejezett kívánságára rendezik meg, de ez talán csak az első ijedelemben nyilatkozott így meg. 1889-ben ugyanis már azt olvashatjuk, hogy a hegyaljai szőlőbirtokosok a filoxéra elleni védekezésben közönyösek, ezért a borászati kormánybiztosság minden olyan község és város határában, ahol kiterjedtebb szőlőket műveltek 100—200 négyszögöles mintatelepek felállítását tervezte, ahol az érdeklődők az amerikai szőlővesszőkkel megismerkedhetnek. „A miniszter *Tuss Antal* borászati vándortanítót bízta meg és utasította, hogy mielőbb lépjen érintkezésbe Tolcsva, Mád, Tállya, Szántó, Legyesbénye, Erdőbénye, Liszka, Bodrogkeresztúr, Tokaj, Tarczal, Sárospatak és Újhely szőlőbirtokosaival.”¹⁰⁷

Külön fejezetet érdemelne annak bemutatása, mit tettek a szőlészeti vándortanítók ebben a nehéz helyzetben az amerikai alanyok, az oltás mesterségének elterjesztésében. Hasonlóan nagy érdemeket szerzett a tarcali Vincellérképző Intézet, mely a filoxéra megjelenésétől kezdve amerikai szőlőtelepet tartott fenn és rendszeresen ingyenes tanfolyamokat hirdetett.¹⁰⁸ Így, ha lassan is, de az új módszer ismertté vált az egész Hegyalján. Magánvállalkozások is szép számmal létesültek, így például *Maurer János* „Első amerikai szőlőtelepén” Kassán 1891-ben az amerikai simavesszők mellett „hólyagos Furmint”-ot is ajánl.¹⁰⁹ Így sikerült a Hegyalja legjobb szőlőfajtáit a jövő számára átmenteni.

Éppen itt akadt a legtöbb kétkedés. Vajon az amerikai alanyra oltott hegyaljai fajták adnak-e olyan bort, ami korábban ennek a vidéknek világhírnevet szerzett? Az első seregszemlét 1895 februárjában megtartották Sátoraljaújhelyen, ahova *Molnár István* főispán ötven szőlősgazdától, nagybirtokostól olyan mintaborokat kért be, melyek amerikai alanyra oltott tőkén teremtek.

Tehát a filoxéra hegyaljai megjelenésének egy évtizedes évfordulóján már lehetett bizonyos felmérést végezni. Bár a mintaborok még meglehetősen nyersnek bizonyultak, ami az összehasonlítást nehezítette, de „minden kétséget kizárva megállapíthattuk, sőt kimondhattuk, hogy a bemutatott ún. szamorodni-félék határozottan jó borok. Örvendetes tény gyanánt konstatáltuk ez alkalommal még azt is, hogy az amerikai fajokról szűrt aszúborban megvan a híres aszúnak speciális kellemes zamata”. Ha még nem is teljes határozottsággal, de megállapították, hogy a hegyaljai bor ízét, erejét, zamatát sikerült átmenteni. „A beküldött minták közül különösen kitűntek a királyi őfelsége tarczali pincéjéből való új borok, valamint azok is, amelyeket *Mathiász János*, az Andrássy uradalmak szőlőigazgatója az uradalom és a saját maga részéről termesztett borokból, mint azok is, melyeket *Kvaninger Miklós* és *Vay Sándor* br. Meszesmajor nevű szőlőtelepéről produkáltak”.¹¹⁰

Rá két évre újra megrendezték a borkóstolót, amikor már érettebb borok is állottak rendelkezésre: „Az ojtvány szőlők borainak megvizsgálása a juryt azon meggyőződésre vezette, hogy azok karaktere a tokaj-hegyaljai régi borok karakterével teljesen megegyező, minél fogva a szerzett tapasztalatok a jövőre nézve a legszebb reményre jogosítanak”.¹¹¹

Ezen az úton indult el az új hegyaljai szőlőművelés, de érdemes megemlíteni azokat a kísérleteket, melyek a mai kemizálás lehetőségeire támaszkodva az amerikai alanyt kívánják kiiktatni, vagyis szőlőinket saját gyökereikre telepítenék. Ez nemcsak a technika egyszerűsödését jelentené, hanem nagy költségmegtakarítást eredményezne, a must cukorfokának emelkedése pedig a minőséget emelné.¹¹²

A rekonstrukció megindulása

A rekonstrukció természetesen nemsokára megindult, ahogy az első filoxérával ellepelt területeket gyérítették, majd kiirtották. Így többek között a tarczali Vincellérképző Intézet telepein, továbbá a királyszőlőben. Ez utóbbiról írják 1900-ban, hogy összesen 58 ha terjedelmű, ebből 11 kh parlag, 38 kh 1—2—3 éves telepítés és 9 kh teljesen termő 5—13 éves szőlő. Itt tehát a rekonstrukciót, ha kis területen is, de már 1887-ben vagyis nem sokkal a vész megjelenése után megkezdték.¹¹³ Egy másik forrás ezt igazolja, mert 1886-ban egy holdon Riparia Sauvaget telepítettek, amit a következő évben furminttal nemesítettek.¹¹⁴

Az állam adómentességgel támogatta a filoxéra károsultakat. Ha semmit sem vetettek a parlagba, akkor a kipusztult terület után hat évig nem kellett fizetni. Ez a kistermelőknél ritkán fordult elő, mert mint láttuk kukoricával, babbal vagy más veteménnyel igyekeztek a pusztá földet hasznosítani. Később az adómentességet tíz évre emelték. Ahol a szőlőt szénkénegezéssel tartották fenn, ott az adó kétharmad részét engedték el. Az amerikai alanyra oltott fajtákkal történt telepítés esetén tíz évig nem kellett adót fizetni.¹¹⁵ Az új területek adómentességét már korán kérte a megye a minisztériumtól: „Továbbá a gazdasági egyesület borászati szakosztályának más irányban való határozata folytán az amerikai fajokkal újonnan beültetett területek 12 évi adómentes-

sége kéretett; ezen kérelmet a szőlészet fenntartása érdekében, mint elvi fontosságút kegyes pártfogásába ajánljuk”.¹¹⁶

Ahogy a Vincellérképző Intézet telepén jelent meg először a filoxéra — amin nem lehet csodálkozni, hiszen ők hozták a legtöbb külföldi vesszőt, úgy itt már 1886 tavaszán megindították a rekonstrukciót és két év alatt 17 kh-at betelepítettek, melyről már 1892-ben jól szüreteltek. Elsősorban a furmint termesztését szorgalmazták. Különösen az újonnan kinevezett *Kosinczky Viktor* igazgatónak voltak érdemei a rekonstrukció általános szorgalmazásában, aki az egy éves szakmunkásképzést is megindította, hogy a telepítésekhez minél több alapismerettel rendelkező munkaerő álljon rendelkezésre. Megszervezte és vezette a sátoraljaújhelyi, sárospataki, liszcai, mádi amerikai mintaszőlőtelepeket.

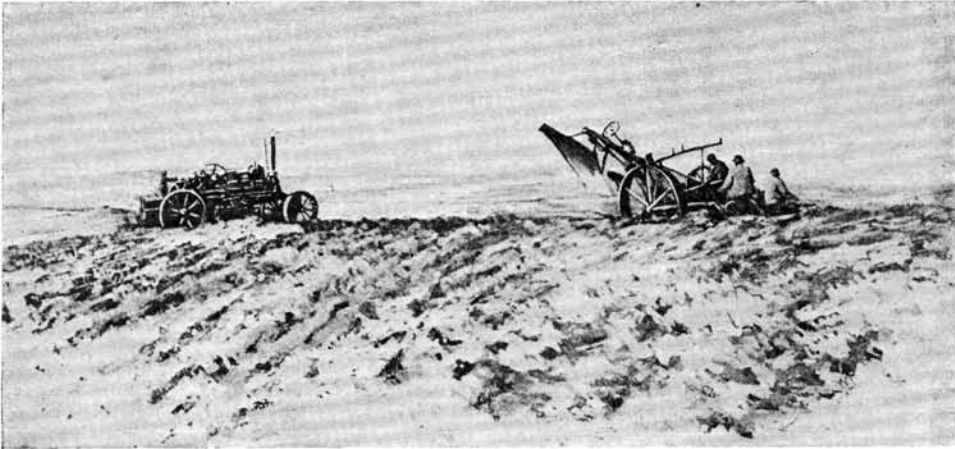
A rekonstrukció másik bölcsőjének Tállyát tekinthetjük, ahol 1887-ben megindították a munkát, ami elsősorban dr. *Szabó Gyula* érdeme, „aki a nap-számtól ezelőtt néhány évvel végképp megfosztott munkásosztályt megnyugtatta, mert a tállyai határban megindított rekonstrukció mindinkább fokozódó mértékben ad munkát a földforgatással és szőlőműveléssel”. 1891-ig Tállya határában 76 kh földterületet forgattak meg és készítettek elő telepítésre, amit rövidesen be is ültettek. A következő évben már azt jelentik, hogy a tállyai határban az egy holdnál nagyobb új telepítések területe meghaladja a 100 kh-t — ebben a *Lipóczy Norbert* egymaga 15 kh-at tett ki, de csaknem ennyire rúg a negyed- és félholdas parcellák összege is. Tehát a tőkével nem rendelkező paraszti kisbirtokosok is hallatlan erőfeszítéseket tettek.

Észak- és Közép-Hegyalján, ahol a vész valamivel később jelentkezett, később is indult meg a rekonstrukció. Az erdőbényei Meszesen br. Vay Sándor 1889-ben megkezdte ugyan a telepítést, de két év múlva is csak két kh-at tett ki a terület. Olaszliszknán és Sátoraljaújhelyen még csak kísérleteztek a munka megindításával.¹¹⁷

A rekonstrukció az említett szórványos kísérletezéstől eltekintve nagyon lassan vált általánossá. Mint ahogy a megjelenésig nem hittek a filoxéra romboló hatásában, úgy később nem tartották valószínűnek, hogy azt bármilyen módon le lehessen győzni. „A kilencvenes évek elején még csak szórványosan voltak kisebb rekonstruált szőlőtáblák, de 1894-től fogva örvendetes arányokban terjedt az újra való telepítés.”¹¹⁸

Mint már fentebb láttuk, a telepítésre egyre több amerikai vessző állott rendelkezésre, de a munka elindításához hiányzott a pénz, különösen a kistermelőknél, akik sohasem tudtak nagyobb mennyiségű bort tárolni a nehezebb évekre. Ezeket már egy-két rosszul sikerült év is tönkre tette. Az állam kölcsönrel támogatta a rekonstrukciót az 1896. V. tc. alapján. 1897 májusáig 527 jelentkezőnek 1436 hold felújítására 1 456 000 forintot utalványoztak. Ez a teljes felújításnak mintegy 15—16%-át jelentette. Az egy igénylőre eső 2,7 kh hold azt mutatja, hogy az összeg döntő többségét nem a kistermelők, hanem a nagybirtokosok kapták, akiknek birtokain ebben az időben a rekonstrukció már teljes erővel folyt.¹¹⁹

Érdeemes még egy kísérletet megemlíteni, melyet ugyancsak a filoxéravész hozott életre. Bodrogszerdahelyen 50 holdnyi területen 1889-ben létrehozták az „Immunis Homok-szőlő Részvénytársaság”-ot és a területet 1890-ben be is

6. kép. Talajforgatás újratelepítés alá 1900 körül gőzekével a „Kincsem” szőlőben. Kossuth J. (1905) 185. nyomán

telepítették, felbuzdulva azokon az eredményeken, melyeket a br. Vécsey-család ugyanebben a határban elterülő homoki szőlője mutatott.¹²⁰

Mindezek azonban csak kisebb egyéni kezdeményezéseknek számítanak, melyek jelentősége a példaadásban keresendő. Bebizonyították, hogy Tokaj-Hegyalján az amerikai alanyokra oltva is lehet szőlőt termelni és jóminőségű bort szűrni. Az 1890-es évek második felében már ismét munkaalkalmat adott a szőlő. Az újhelyi hegyekben egy négyszögöl 75 cm mélyen történő felforgatásért pálinkán kívül 20—25 krt fizettek, ami azt jelentette, hogy megfeszített munkával hetenként 7,20—7,50 forintot kereshettek. „Csak úgy hemzseg a szomszédos községekből ide özönlő munkások serege a hegyeken, ahol esténként száz helyen is kigyúl a munkások tüzelőhelye, melyek körül a legelevenebb barakk-életmód folyik”.¹²¹ A fellendült telepítés eredményeképpen 1908-ban a Hegyalján mintegy 7000 kh amerikai alanyba oltott vesszővel beültetett területet tartottak nyilván.¹²²

Az újratelepítés kérdését legjobban az alább mellékelt kimutatásból olvashatjuk ki, mely egyben azt is jelzi, hogy az évtizedekre elnyúló folyamat végén sem érte el a hegyaljai szőlőterület a filoxéra megjelenése előtti szintet.¹²³

A filoxérapusztítás következményei

E szerteágazó és rendkívül érdekes kérdés külön tanulmányt érdemelne, de most csupán röviden néhány művelési és társadalmi kérdésre hívom fel a figyelmet: A filoxéra eredményezte az immunis homoki szőlők mennyiségi megnövekedését és ezzel együtt a legtöbb helyen minőségi javulását. Bebizonyosodott, hogy a homokon is lehet kiváló borokat szüretelni, a talajadottságok kedveznek a nagyüzemi s egyben az olcsóbb termelésnek. Olyan folyamat erősödött ekkor meg, mely lényegében napjainkig tart.

Folyó szám	A község neve	1873	1900		1901		1902	
		K. h.	K. h.	H. l.	K. h.	H. l.	K. h.	H. l.
1	Abaujszántó	602	138	790	140	1 040	140	1 181
2	Tálya	1603	1130	3060	1 180	7 560	1260	10 510
3	Golop	141	4	—	7	5	8	14
4	Monok	535	37	63	76	260	183	910
5	Legyesbénye	125	23	81	21	158	25	270
6	Bekecs	81	2	—	3	1	4	8
7	Szerencs	300	34	72	42	230	56	670
8	Ond	226	5	—	13	27	18	31
9	Rátka	300	4	—	7	5	11	7
10	Mád	883	381	900	396	2 790	950	2 700
11	Mezőzombor	333	141	326	160	990	167	1 190
12	Tarcal	900	648	2 260	686	6 003	706	6 930
13	Tokaj	777	641	5 131	645	7 970	645	8 400
14	Bodrogkeresztúr	298	80	80	99	221	112	570
15	Bodrogkisfalud	242	—	—	43	100	43	351
16	Szegilong	48	120	246	120	711	121	1080
17	Erdőbénye	482	205	210	256	911	280	3 332
18	Erdőhorváti	307	26	—	28	10	35	88
19	Tolcsva	955	587	2 180	616	4 700	653	6 890
20	Olaszliszka	435	178	931	200	1 371	217	1 470
21	Vámosújfalú	180	45	23	45	63	46	133
22	Bodrogzsadány	100(?)	92	433	93	1 060	97	1 440
23	Bodrogolaszi	393	56	73	63	331	66	1 106
24	Bodroghalász	—	1	4	4	—	13	6
25	Újpaták	—	—	—	—	—	—	—
26	Sárospatak	946	223	308	251	965	268	1 377
27	Végardó	9	1	—	2	—	2	2
28	Károlyfalva	—	—	—	—	—	—	—
29	Sátoraljaújhely	104(?)	646	1 800	653	3 990	630	6 643
30	Szóllőske	164	62	369	64	1 056	65	940
31	Kistoronya	251	185	375	195	941	195	641
		11 720	5695	19 715	6108	43 469	7016	58 890

Ekkor indul meg a Hegyalján a szőlőterületek fokozatos lecsúszása a hegy lábához, sőt az ez alatt elterülő sík földekre. Korábban „nem elégedtek meg a hegyek alján és derekán levő szőlőkkel, hanem elmentek a felső kavicsrétegbe, sőt fel, feljebb, feljebb a hegyek tetőire egészen a szikláig, s ottan azokat előbb ki kellett ásni, kivágni s a földet alulról háton ama gödrökbe felhordani, hogy a nemes furmintnak, a fehér vagy leányszőlőnek stb. ágyat vetve, oda azok beültethetők legyenek”.¹²⁴ Még ma is látszanak azok a kőgátak, melynek teraszait soha többé nem ültették be. Az új szőlők aljába történő telepítését mindjárt észrevették és a szakirodalom kifogásolta is. Így Olaszlisz-

1903		1904		1905		1906		1907		Folyó szám
K. h.	H. l.	K. h.	H. l.	K. h.	H. l.	K. h.	H. l.	K. h.	H. l.	
140	1 620	144	1 480	148	2 140	150	1 460	154	1 871	1
1300	7600	1306	5 900	1316	10 570	1336	6 120	1344	11 770	2
11	3	14	18	14	36	14	36	20	50	3
300	453	301	680	301	1 150	301	1 120	305	1 850	4
28	220	31	315	35	333	36	161	41	800	5
9	8	5	8	5	10	4	20	22	30	6
60	300	71	200	75	760	80	200	96	1 020	7
23	36	28	63	28	81	28	70	28	120	8
16	9	20	54	20	90	20	80	20	103	9
499	3 600	500	3 240	480	5 830	492	3 160	597	8 000	10
174	1 770	203	1 756	210	2 040	231	1 370	232	3 530	11
706	3 260	917	5 670	932	5 301	932	1 600	932	5 411	12
645	5 070	651	4 640	651	3 810	651	3 430	802	5 040	13
118	751	138	633	140	1 306	144	490	144	1 940	14
77	330	83	564	76	830	83	450	88	1 220	15
131	1 450	140	1 160	152	1 580	167	900	184	2 150	16
300	3 610	321	2 380	337	4 630	342	2 280	363	6 920	17
37	119	40	240	52	306	58	290	66	550	18
665	7 840	672	7 010	684	7 903	701	4 200	730	11 707	19
221	4 200	235	3 420	260	5 130	262	693	395	1 390	20
46	315	51	620	53	756	53	423	63	800	21
106	1 447	110	1 000	134	1 780	143	1 310	177	2 350	22
69	1 105	72	900	86	840	88	600	120	1 821	23
10	1	7	28	7	31	9	—	9	30	24
—	—	9	3	9	36	9	25	16	40	25
275	1 470	630	2 844	634	4 455	671	2 040	664	6 250	26
8	9	5	19	5	25	5	15	6	20	27
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	28
690	304	701	5 500	720	6 860	750	4 306	765	6 146	29
67	671	68	684	101	657	103	340	103	330	30
201	1 571	201	1 845	201	1 452	202	900	207	670	31
6932	48 845	7674	53 874	7866	70 728	8065	38 089	8693	83 929	

kán éppen úgy, „mint az e célra kiválasztott szomszéd községek területein az amerikai ültetések nem a szőlőhegyek magasabb pontjain, hanem a szőlők aljában lettek minden előzetes terv és megállapodás nélkül kiültetve”.¹²⁵ Ez a folyamat ismét napjainkig tartott és a szocialista nagyüzemi gazdaság kialakításával fejeződött be.

Az amerikai alanyra történő oltással alakult ki Tokaj-Hegyalja nagyjából egységes furmint-hárslevelű arculata. A 19. század elején tért hódító és eleinte nem sokra becsült hárslevelű ettől kezdve kapott teljes polgárjogot. A nagyjából központilag előállított oltványok szűrőjén néhány értékes, ke-

vésbé értékes és számos értéktelen régi szőlőfajta eltűnt vagy elenyésző kis területre szorult vissza.

A hegyaljai szőlők döntő többségét — elsősorban az újhelyiek kivételével — soratlanul ültették és ezt a szaporítási módok is elősegítették. A rekonstrukció során a hegyaljai szőlők is sorosakká váltak, ami más művelésmódbeli (kapálás) változásokat is eredményezett.

Tokaj-Hegyalján a filoxéra megjelenéséig csaknem kizárólag kopaszfejre (bagoly-, agyszem) metszettek. Ennek az eljárásmodnak még az újratelepítés után is akadtak pártfogói, de már egyre kevesebben.¹²⁶ Nem kívánom itt most a kérdés vitáját részletezni, de a Zemplén Vármegye Gazdasági Egyesülete Szőlészeti Szakosztálya két részre szakadt, az egyik a régi, a másik az új metszési módot javasolta, a kérdésben végül is a Földművelésügyi Minisztérium így foglalt állást: „Értesítem az Egyesületet, hogy a szőlőmetszési műveletek közt, az itten tett kísérletezések szerint, a Tokaj-Hegyalja viszonyainak legjobban megfelel az egyszerű rövidcsapos váltómetszés”.¹²⁷ A régi kopaszfejre történő metszés egyre inkább háttérbe szorult, majd teljesen eltűnt.

Még más technikai változásokat is lehetne megemlíteni, de ezek többsége olyan, hogy azok minden bizonnyal a filoxéra pusztítása nélkül is bekövetkezett volna.

Megemlítem azonban azt, hogy a korábban kialakult borfajták ekkor stabilizálódtak olyan végleges formában, ahogy azokat ma ismerjük. Az *asztali bor*, neve korábban *ordinarium*, a *szamorodni*, mely csak a múlt század első felében alakult ki, igazában csak a filoxéra előtti évtizedekben terjedt el. Az *aszú* puttonnyal történő mérése teljes polgárjogot nyert. Háttérbe szorult a *máslás*, *fordítás*, *lőre* stb.

De nemcsak a termelésben következett be változás, hanem a szőlővel foglalkozó kapások életében és tudásában is. A filoxéra megjelenése utáni évek teljes bizonytalansága a helyi szőlőmunkások jelentős részének vándorbotot adott a kezébe. Egész Galíciától kezdve ide vándorolt szegénység talált itt valamikor munkát. Ezek a helybeliekkel együtt elestek a keresettől és a több, mint egy évtizedes kiesést már a későbbiekben nem lehetett újra kitölteni. A hegyaljai filoxéra ilyen hatásának lemerése azonban most kívül esik vizsgálódásom körén.

A rekonstrukció után a szőlőmunkásoknak sokkal szélesebbkörű ismeretekre volt szükségük. Nemcsak az amerikai alany, az abba történő oltásra gondolok, hanem az ugyanebben az időszakban feltűnő permetezésre és más eljárásokra, amit mind újonnan kellett elsajátítani. Megindult az a folyamat, mely napjainkig tart vagyis a kapásnak szakmunkássá válása.

Az áttekintés arról győzhet meg bennünket, hogy a filoxéra pusztítása rendkívül jelentős cezúra Tokaj-Hegyalja szőlőművelésében. Az újratelepített szőlőkben már olyan új vonások jelentkeztek, melyek kiteljesedésének nem egy alkalommal ma vagyunk szemtanúi.

JEGYZETEK

1. *Herman O.* 1876. 99—100.; I. még *Herman O.* 1880.; *Herman O.* 1887.
2. Borászati Lapok 1887. 51.
3. A *filoxéra* szó görög eredetű: összetett szó. Első tagja *φύλλον*, levél, lomb', a második tagja *ξηρός*, 'száraz, hervadt'. Nemzetközi szó, mely az összes európai nyelvekben ismert, ahol szőlőt termeltek. L. részletesebben A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. I: 911—912. Bp. 1967. Itt első előfordulása 1882-ből, de a szőlészeti szakirodalom legalább egy évtizeddel korábbról ismeri. A szó írásmódja ma *filoxéra*, de ennek számos változatát használták az elmúlt évszázad alatt.
4. *Kozma P.* 1964. 222—223.; *Hegedüs Á.—Kozma P.—Németh M.* 1966. 168—170.; *Szilágyi D.—Terjék L.* 1972. 83.
5. *Gamauf V.* 1880. 4.
6. Révai Nagy Lexikona 7: 502. Bp. 1913.
7. *Gamauf V.* 1880. 3—4.; *Herman O.* 1880. 14.
8. *Gamauf V.* 1880. 16—17.; *Horváth G.* 1881. 9. és sokan mások, legutóbb *Szilágyi D.—Terjék L.* 1972. 83.
9. *Máday I.* 1874. 219—220.; I. még Borászati Lapok 1876. 26—29.; *Regner, A.* 1876. 28—29.
10. *Gamauf V.* 1880. 6.
11. 17472/1874. és 18331/1874. körrendelet.; *Bartal Gy.* 1874. 250.
12. Borászati Lapok 1875. 143.
13. Borászati Lapok 1875. 217—218., 243—245. Részletesen közli a filoxéra megakadályozására hozott törvényt is.; *Gamauf.* 1880. 7.; *Herman O.* 1887. 6—7.; I. még *Hegedüs Á.—Kozma P.—Németh M.* 1966. 168.
14. *Engelbrecht K.* 1897. 520. De meg kell jegyezni, hogy a b) pont alatti területekben már az új telepítések is benne lehetnek.
15. SÁL. Zemplén vm. jegyzőkönyvei 1885/7715. számhoz. 191. lap. A 7000 kapás létszám azonban a családtagokkal együtt 4—50 000 lelket érintett. Az egykori feljegyzések ezt a számot még ennél is magasabbra teszik: „...ama 38 érdekelt községben a szőlők elpusztításával 60 ezer tősgyökeres magyar ember szájából esik ki a kenyér”. Borászati Lapok 1889. 154.
16. *Horváth G.* 1881. 2.
17. Mezőgazdasági Lexikon I: 327. Bpest. 1920.
18. SÁL. 171/882.
19. SÁL. 10383/1882.
20. *Herman O.* 1880. 4—5.
21. SÁL. 31379/879. Feltehető, hogy ide Klosterneuburgból jutott el a filoxéra.
22. SÁL. 262/9112. sz. megyebizottsági határozat alapján készült jegyzőkönyv. 1879. december 9.
23. SÁL. 24936/1883. Ennek ellentmond *Miklós Gy.* 1893. 135. „Az 1885 óta rohamosan terjedő filloxera a tállyai szőlőhegyeket is megtámadta”. Amit azonban hivatalosan 1886-ban állapítottak meg. Borászati Lapok 1890. 102.
24. SÁL. 10383/1882.
25. SÁL. 15344/1880.
26. SÁL. 262/9112. 1879. december 9.
27. SÁL. 15344/1880.
28. SÁL. 3857/1881. körrendelet.
29. SÁL. 10383. 1882. okt. 10.
30. SÁL. Chyser Kornél 1881. március 27-én kelt levele.
31. *Biró Lajos* (1856—1931), a híres magyar új-guinea kutató 1880—1886 között Sátoraljaújhelyen élt. 1880-ban miniszteri filoxéra biztos volt, majd hasonló feladatra ajánlották a Bodrogközben.
32. SÁL. 41236/1884.
33. *Szilágyi D.—Terjék L.* 1972. 82. Ezzel kapcsolatban *Szilágyi D.* 1974. január 3-án a következőket írta hozzám: „A tállyai hegyközség feljegyzései között találtam 1872 évi utalással, filoxéras feljegyzéseket. Ezen utalásokat még különösen élesen alátámasztotta a golopi kastély levéltári anyagának tanulmányozása, mely a Vay család feljegyzéseit őrizte: „1872 évben áttekintve a tállyai szőlőkbe Sóhalmy (valószínűleg az ősi postás család tagja. Sz. D.) segítségével megállapítottuk, hogy a Dukáton és a Nagyhasznosban szemrontó filoxéras pusztítások vannak”. Ezen begyűjtött adataim birtokában veszem én a filoxérának 1872 évi fellépését”. Úgy látszik azonban e megállapítások későbbben nem igazolódtak vagy sikerült a fertőzést lokalizálni,

- amint az a központi megyei feljegyzésekből kiderül. A kérdés helyi vizsgálatát érdemes lenne külön tovább folytatni.
34. *Lázár I.* 1972. 1258—1259.
  35. SÁL. 10383/1882.
  36. Borászati Lapok 1886. 170—171.
  37. *Kossuth J.* (1905). 189. Erdőhorváti 1884-ben került át Abaújból Zemplénbe. Rá vonatkozó adatokat nem találtam és általában nélkülözni kellett levéltára hiányában Hegyalja abauji részének (Abaújszántó és környéke) filoxérával kapcsolatos feljegyzéseit.
  38. *Dongó Gyárfás G.* 1905. 512. A terület mennyiségét 2—3000 kh-al eltúlozza.
  39. SÁL. Zemplén vm. jegyzőkönyve 1885. VI. 25.
  40. SÁL. Zemplén vm. jegyzőkönyvei 1885/1966. 183. l.; Borászati Lapok 1885. 99.; 108.
  41. SÁL. 41887/1885.; 1. még Zemplén vármegye jegyzőkönyvei 1885/167. 190. l.
  42. *Neiger S.* 1886. 5.
  43. SÁL. 41887/1885.
  44. SÁL. Jegyzőkönyv 1885. VI. 25.; 1. még *Miklós Gy.* 1893. 138.
  45. SÁL. Zemplén vm. jegyzőkönyvei 1885/166. 183 kk. lap.
  46. SÁL. 36364/1887.
  47. SÁL. Zemplén vm. jegyzőkönyvei 1886/38. 82. l.
  48. Zemplén. 1887. júl. 10. szám.
  49. Zemplén 1887. nov. 13. szám.
  50. Zemplén 1887. okt. 2.; dec. 25. szám.
  51. Zemplén 1887. okt. 30. szám.
  52. Borászati Lapok 1888. 265.
  53. SÁL. 36801/1887. és melléklet.
  54. Zemplén 1889. jan. 13. szám.
  55. Borászati Lapok 1888. 105.
  56. Zemplén vm. jegyzőkönyvei 1889/289. 189. l.
  57. Zemplén 1889. jún. 24. szám.
  58. *Kossuth J.* (1905). 190.
  59. Zemplén 1890. okt. 19.; okt. 26. szám.
  60. Zemplén 1891. jún. 14. szám.
  61. Zemplén 1891. okt. 25. szám.
  62. Zemplén 1891. nov. 15. szám.
  63. Zemplén 1891. okt. 4., okt. 25. szám. Ezt a betegséget hazánkban 1880-ban Medgyesen észlelték először. 1891-ben végzett országosan hatalmas pusztítást. *Linhart Gy.*—*Mezey Gy.* 1895. 2.
  64. SÁL. Zemplén vm. jegyzőkönyvei 1893/228. 158 l.; 1893/492. 384. l.
  65. SÁL. Zemplén vm. jegyzőkönyvei 156/1892. 115 l.
  66. Zemplén 1889. szept. 22. szám.
  67. *Miklós Gy.* 1893. 138.
  68. SÁL. Zemplén vm. jegyzőkönyvei 1885/7715. 191 l.
  69. SÁL. Zemplén vm. jegyzőkönyvei 33/1890. 29. l.
  70. SÁL. Zemplén vm. jegyzőkönyvei 1894/39. 40 l.
  71. Zemplén 1902. ápr. 26. szám.
  72. *Sikor J.* 1889. 26. Megjegyzem, hogy *BL.* külön fejezetet nyitott a hazai és külföldi kísérletek ismertetésére.
  73. Zemplén 1889. márc. 24. szám.
  74. Zemplén 1890. dec. 14. szám.
  75. Zemplén 1887. máj. 23. szám. L. még az arzénal kapcsolatban Borászati Lapok 1885. 181—182.
  76. Zemplén 1887. szept. 25. szám.
  77. Zemplén 1886. dec. 5. szám.
  78. Zemplén 1887. máj. 15. szám.
  79. Zemplén 1887. aug. 20. szám.
  80. Zemplén 1900. febr. 11.; júl. 15. szám.
  81. A nagyszámú irodalomból itt most csak a következőket említem meg: *Emich G.* 1880.; *Drucker J.* 1892.; *Szabó Gy.* 1888.; 1. még Borászati Lapok 1885—1890. közötti beszámolóit.
  82. *Gamauf V.* 1880. 30—31.
  83. *Emich G.* 1880. 38.; *Herman O.* 1887. 11—12.
  84. *Gamauf V.* 1880. 25.; *Horváth G.* 1881. 7.; *Drucker J.* 1892. 60—61.

85. Borászati Lapok. 1882. 4.
86. *Gamauf V.* 1880. 24.
87. *Herman O.* 1876. 99—100.
88. *Horváth G.* 1881. 5.; I. még *Kozma P.* 1964. 222—223.
89. Ilyen kísérletek jó eredmények a Bodrogeköz homoktalajú területein. Erről érintőlegesen alább még szólok.
90. SÁL. Zemplén vm. jegyzőkönyvei 1885/166. 183. l.
91. *Gamauf V.* 1880. 27. Másképpen *Herman O.* 1887. 4.
92. *Horváth G.* 1881. 11.
93. *Horváth G.* 1881. 15.; *Drucker J.* 1892. 60—61.; *Engelbrecht K.* 1897. 516.
94. SÁL. Zemplén vm. jegyzőkönyvei 1887/476. 241 l.
95. Zemplén 1889. jan. 13. szám.
96. Zemplén 1889. nov. 3. szám.
97. *Mathiász J.* 1892.
98. *Horváth G.* 1881. 9.
99. *Horváth G.* 1881. 15—16.
100. *Roboz Z.* 1892. 25.
101. *Herman O.* 1887. 6.
102. *Engelbrecht K.* 1897. 516.
103. SÁL. 65809/1886. szám.
104. *Horváth G.* 1887.
105. SÁL. 47820/1882.
106. SÁL. 4767/1886. A raffia használata az 1880-as években kezd meghonosodni.
107. Zemplén 1889. jan. 13. szám.
108. Zemplén 1889. márc. 24. szám.; *Kossuth J.* 1905. 190.
109. Zemplén 1891. márc. 8. szám.
110. Zemplén 1895. febr. 24. szám.; I. még *Kossuth J.* 1905. 190.
111. Zemplén 1897. máj. 16. szám.
112. *Szilágyi D.*—*Terjék L.* 1972. 83—85.
113. Zemplén 1900. máj. 27. szám.
114. *Miklós Gy.* 1893. 133.
115. L. részletesebben *Szilárd F.* 1896. 21.
116. Zemplén vm. jegyzőkönyvei 1887/476. 241 l.
117. *Miklós Gy.* 1893. 131—138.
118. *Kossuth J.* (1905). 190.
119. Zemplén 1897. máj. 16. szám.
120. *Miklós Gy.* 1893. 138.
121. Zemplén 1898. márc. 27. szám.
122. *Hegedüs S.* 1908. 11.
123. *Hegedüs S.* 1908. nyomán. Az 1873. évi adatok *Keleti K.* 1875. 401—403 alapján. Helyre kell igazítanom egy tévedését: Sátoraljaújhelyen nem 104 kh volt a szőlőterület, hanem feltehetően 1004 kh. Így ebben az évben Tokaj-Hegyalja szőlőterülete 900 kh-val több, tehát 12120 kh. Érdemes néhány statisztikai adatot feljegyezni, de ezek egész Zemplén megyére vonatkoznak. Ennek megfelelően 1873-ban 13197 kh, 1886-ban 16767 kh, 1895-ben 2424 kh, 1896-ban 3014 kh szőlőterületet tartottak nyilván. Mindez különösképpen érzékelteti a filoxéra szörnyű pusztítását. Vö.: A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája. Bp. 1897. 3: 30.
124. Zemplén 1889. jún. 23. szám.
125. *Miklós Gy.* 1893. 137.
126. *Láczay L.* 1899. passim.
127. Zemplén 1898. jún. 26. szám.

IRODALOM

- SÁL. Sátoraljaújhelyi Állami Levéltár.
 Zemplén. 1870—1879-ig társadalmi és közgazdászati hetilap; 1880—1884-ig társadalmi és szépirodalmi hetilap; 1885— Zemplén vármegye hivatalos közlönye. Sátoraljaújhely.
- Bartal Gy. 1874. *Phylloxera-veszedelem*. Borászati Lapok.
 Borovszky S. I. Dongó Gyárfás G. és Kossuth J.
 Dongó Gyárfás G. 1905. *Az alkotmányos újjászervezés kora. 1867—1905*. In: *Zemplén Vármegye és Sátoraljaújhely r. t. város. Szerk.: Borovszky S.* Budapest
 Drucker J. 1892. *A filloxera-ügy Franciaországban*. Munkács
 Emich G. 1880. *Jelentés a phylloxera-ügy tanulmányozása végett Stájer-, Olasz- és Franciaországban tett útról*. Budapest
 Engelbrecht K. 1897. *Szőlő- és borgazdaság*. In: *Magyarország közgazdasági- és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezeréves kiállítás eredménye*. Budapest
 Gamauf V. 1880. *A phylloxeráról!* Kolozsvár
 Hegedüs Á.—Kozma P.—Németh M. 1966. *A szőlő*. Budapest
 Hegedüs S. 1908. *Királyok boráról, borok királyáról, Tokaji nektárról, folyékony aranyról*. Tokaj
 Herman O. 1876. *Az élősdiség kérdéséhez*. Természettudományi Közlöny. Március.
 Herman O. 1880. *A fillokszéra. Vészkiáltás a magyar szőlők érdekében*. 2. kiad. Budapest
 Herman O. 1887. *A phylloxera ügye tekintettel a Pancsován végrehajtott irtásokra*. Budapest
 Horváth G. 1881. *Védekezés a fillokszéra ellen és az amerikai szőlőfajok*. Budapest
 Horváth G. 1887. *Az amerikai szőlők kérdése*. Zemplén ápr. 24. szám.
 Keleti K. 1875. *Magyarország szőlészeti statistikája. 1860—1873*. Budapest
 Kossuth J. 1905. *Szőlőművelés és gyümölcsstermelés*. In: *Zemplén Vármegye és Sátoraljaújhely r. t. város. Szerk.: Borovszky S.* Budapest
 Kozma P. 1964. *Szőlőtermelés*. I. Budapest
 Kozma P. 1966. I. *Hegedüs Á.—Németh M.*
 Lácza L. 1899. *A metszés kérdése Tokaj-Hegyalja szempontjából*. Sátoraljaújhely.
 Lázár I. 1972. „Tokaj szőlővesszein...” Kortárs 16.
 Linhart Gy.—Mezey Gy. 1895. *Szőlőbetegségek*. Magyar-Óvár.
 Máday I. 1874. *A phylloxera ügyében*. Borászati Lapok.
 Mathiász J. 1892. *A szőlők rohamos pusztulásának okai s az amerikai szőlők jövője Tokaj-Hegyalján*. Zemplén ápr. 3. szám. Ugyanez külön füzetben is: Sátoraljaújhely
 Mezey Gy. I. Linhart Gy. — — —
 Miklós Gy. 1893. *Néhány szó hazai szőlészetünk rekonstrukciójához*. Budapest.
 Neiger S. 1886. *A phylloxera múlt évi terjeszkedése*. Borászati Lapok.
 Németh M. I. Hegedüs Á.—Kozma P. — — —
 Regner A. 1876. *Die Reblaus (Phylloxera vastatrix)*. Wien—Pest—Leipzig
 Roboz Z. 1892. *Az amerikai szőlők s phylloxera elleni védekezés*. Budapest
 Sikor J. 1889. *A filloxera kiirtása*. Győr
 Szabó Gy. 1888. *Miként védekeznek a francziák a filloxera pusztításai ellen*. Budapest
 Szaniszló A. 1880. *Útmutatás a Phylloxera (vastatrix) felismerésére és felkeresésére*. Kolozsvár
 Szilágyi D.—Terjék L. 1972. *A filoxéra megjelenésének századik évfordulójára*. Tudomány és Mezőgazdaság. 6. szám.
 Szilárd F. 1896. *A szőlőművelést és borászatot érdeklő fontosabb törvények*. Borászati Lapok. Milleniumi kötet.
 Terjék L. I. Szilágyi D. — — —

DIE PHYLLOXERA IN TOKAJ-HEGYALJA (Auszug)

Die vernichtende Krankheit der europäischen Weingärten, die *Phylloxera Vastatrix* wurde in den 60-er Jahren des vorigen Jahrhunderts aus Amerika nach Europa eingeschleppt. Nachdem sie in einem grossen Gebiet Europas gewütet hatte, wurde sie 1872 an der Westgrenze Ungarns, 1875 in Pancsova (heute Jugoslawien) schon auf grösseren Gebieten beobachtet. Von dieser heimtückischen Gefahr wurden 1883 124, 1894 2544 ungarische Ortschaften bzw, deren Weinberge heimgesucht.

Schon vor dem Auftreten der *Phylloxera* wurden in jedem Komitat sogenannte „*Phylloxera-Komitees*“ gegründet, die die Aufgabe hatten, das Auftreten der Gefahr zu verfolgen und der Zentrale zu melden. Die örtliche Kontrolle oblag den Gemeindevorständen und den Distriktskommissaren. Die Beobachtungen wurden dem Komitat gemeldet, die Gesamtergebnisse wurden an das Ministerium für Landwirtschaft weitergeleitet. Wo die *Phylloxera* auftauchte, wurde sofortige Quarantäne verhängt, d. h. von hier durften keine Weinstöcke ausgeführt werden.

In Tokaj-Hegyalja erschien die *Phylloxera* erst 1885, vorwiegend in den südlichen Teilen des Gebietes. Mancherorts wurden die befallenen Weinstöcke vernichtet, dann versuchte man die Erde auszubrennen. In zwei Jahren gab es kaum noch Gebiete in Tokaj-Hegyalja, die von der Krankheit verschont geblieben waren. 1889 war das ganze Anbaugebiet von Tokaj-Hegyalja befallen. In diesem und im folgenden Jahr war die Weinernte in den nicht verseuchten Weinbergen gut und reichlich, damit hatten aber auch die alten Weinberge im Grunde genommen ihren letzten Ertrag gebracht. Die vernichteten Flächen wurden mit Mais und Bohnen bebaut. Die Verheerung wurde durch die gleichzeitig auftretende *Peronospora Viticola* noch vergrössert. Diesen harten Schlag konnten die Weinbauern nur schwer überstehen, besonders wurden aber die Hauer und Winzer betroffen. Viele von ihnen suchten Arbeit in der Industrie, andere wanderten nach Amerika aus.

Beim Erscheinen der *Phylloxera* wurden hier und im Ausland Versuche unternommen, ein wirksames Gegenmittel zu entwickeln, die Bemühungen waren jedoch ohne Erfolg. Die offiziellen Schutzmassnahmen beruhten auf europäischen, vor allen französischen Verfahren. 1. Ausrottung und Ausbrennen blieben ohne entsprechende Erfolge. 2. Ein Überschwemmen des Landes kam nur auf flachen Gebieten in Frage. 3. Der Sandboden erwies sich als immun

der Phylloxera gegenüber, auf andere Böden wurden deshalb Sandschichten gelagert. 4. Mit relativem Erfolg wurde Kohlendisulfid angewendet. 5. Die richtige Methode fand man auch in Tokaj-Hegyalja: Aufpfropfung auf widerstandsfähige amerikanische Substanzen.

Schon am Ende der 1880-er Jahre begann man die edlen und berühmten Tokajer Sorten auf amerikanische Unterlagen zu übertragen. Lange Zeit wurde bezweifelt, ob auf diese Weise Weine gezogen werden können, wie vor dem Befall durch die Phylloxera. 1895 wurden in Sátoraljaújhely von 50 Weinbauern auf amerikanische Methode gezüchtete Weine untersucht, eine grosses Komitee stellte deren gleichwertige Qualität fest.

Der Neuanbau von Weinstöcken begann schon vereinzelt in der zweiten Hälfte der 80-er Jahre. Der Staat unterstützte diese Arbeit mit Steuererlass bzw. -vergünstigung, später mit Anleihen. Besonders nach 1894 nahm diese Arbeit grossen Aufschwung in ganz Tokaj-Hegyalja. Schon 1908 hat man 7000 Katastraljoch mit amerikanischen Reben registriert, beinahe zwei Drittel des früheren Gebietes.

Seine ehemalige Grösse aber hat das Weinanbaugesamt nie mehr erreicht. Im ganzen Land gewann der Weinbau auf immunen Sandgebieten an Bedeutung. In Tokaj-Hegyalja wurden die Weingärten auf den unteren Ausläufern der Berge angelegt, manchmal aber auch auf flachem Gebiet. Dominierende Sorten in den Weinbergen waren der Furmint und der Lindenblättrige. Abweichend von früheren Gepflogenheiten wurden diese Sorten schon in Reihen angebaut. Auch bei der Behandlung der Reben wurden neue Methoden eingeführt. Darüber hinaus stabilisierten sich die Weinsorten — Tischwein, Szamorodni, Aszu — und ihre Herstellung. Dies alles beweist, dass die Phylloxera ein wichtiges Moment im Weinbau von Tokaj-Hegyalja war. In den neu angelegten Weinbergen zeigen sich solche neuen Erscheinungen, deren Vervollkommnung wir von Tag zu Tag verfolgen können.

Iván Balassa